

Nationella Kompetensteamet

Delrapport

Förord

Jag har valt att berätta min historia här för er i dag i förhoppning om att det kan hjälpa andra invandrartjejer, så att inte fler behöver gå igenom det jag har fått göra. Om alla drar sitt strå till stacken behöver sånt här inte upprepas. Oavsett vilken kulturell bakgrund man har bör det vara en självklarhet för varje ung kvinna att både få ha sin familj och det liv man önskar sig. Men tyvärr är det ingen självklarhet för många tjejer. Och jag hoppas att ni inte vänder dem ryggen, att ni inte blundar för dem. Tack för att ni lyssnade.

Fadime Sahindal

I år skulle Fadime Sahindal ha fyllt 40 år. Frågan är var vårt samhälle hade befunnit sig om denna starka, kloka och modiga unga tjej inte hade utsatts för samhällets okunskap, fått det stöd och skydd som hon hade rätt till och behov av, därmed kunnat fortsätta sin envisa kamp för att få samhället att förstå utsattas verklighet.

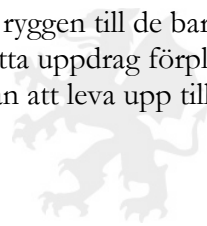
Vi har genom detta regeringsuppdrag fått en ökad förståelse för den utsatthet som alltför många barn och unga lever i och vi ser det som ett stort ansvar och en möjlighet att kunna synliggöra dessa barns och ungas verklighet samt deras behov av stöd, skydd och rehabilitering.

Det handlar om barn och unga som riskerar att bli eller som blir gifta mot sin vilja, som förts ut ur landet, som förvägras rätten till kroppslig integritet och till sina grundläggande fri- och rättigheter.

Det handlar om barn och unga som inte får tillgång till att forma och påverka sina liv, som förvägras rätten till kärlek, till fortsatt utbildning och till att bli självständiga samhällsmedborgare.

Det handlar om barn och unga som gör motstånd mot familjens krav och förväntningar för att få tillgång till de rättigheter som ska vara självklara för alla barn och unga i vårt samhälle.

Fadime bad oss att inte vända ryggen till de barn och unga som är utsatta, att inte blunda för deras utsatthet. Detta uppdrag förpliktar och vi tillsammans med alla andra ansvariga aktörer, har förmågan att leva upp till de lagar som är till för att skydda barn och unga.

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND

Drar vi alla vårt strå till stacken kan detta stöd bli till verklighet för alla som är i behov av det skydd som samhället har ansvar för att säkerställa!

Elisabeth Nilsson
Landshövding

Juno Blom
Utvecklingsamordnare

Innehållsförteckning

FÖRORD	1
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
SAMMANFATTNING	5
FÖRST AV ALLT	5
LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLANDS REGERINGSUPPDRAG	5
DET NATIONELLA KOMPETENSTEAMET	5
EN NATIONELL STÖDTELEFON	5
ALLVARLIG OCH OMFATTANDE UTSATTHET	6
STORA BEHOV AV RÅD OCH VÄGLEDNING	6
BEHOV AV LÅNGSIKTIGA SATSNINGAR OCH FORTSATT UPPDRAG	7
INLEDNING	8
RAPPORTENS DISPOSITION	8
DEL 1	9
NATIONELLA KOMPETENSTEAMET	9
REGERINGSUPPDRAG – ATT UTVECKLA ETT NATIONELLT KOMPETENSTEAM.....	9
UPPGIFTER	11
DELTAGARE	12
DEL 2	13
DEN NATIONELLA STÖDTELEFONEN	13
UPPFÖLJNING AV DEN NATIONELLA STÖDTELEFONEN	14
ORGANISATION OCH UPPBYGGNAD	14
<i>Målgrupp</i>	14
<i>Tillgänglighet och bemanning</i>	14
<i>Arbetsmetoder</i>	15
<i>Dokumentation av ärenden</i>	15
<i>Redovisning och analys av ärenden</i>	15
<i>Spridning av information</i>	15
DEL 3	16
SAMTALEN TILL DEN NATIONELLA STÖDTELEFONEN	16
OLIKA SLAGS ÄRENDEN	16
<i>Barn som har bevittnat våld</i>	16
<i>Beskrivning av ärenden</i>	17
OMFATTANDE OCH ALLVARLIG UTSATTHET	17
<i>De utsattas kön och ålder</i>	18
<i>Hur ser utsattheten ut?</i>	19
<i>Relationen mellan utsatta och förövare</i>	21
VILKA HAR RINGT OCH VARIFRÅN?.....	22
<i>De myndigheter som har ringt till stödtelefonen</i>	22

<i>Från vilka län kommer samtalen?</i>	23
SVÅRA ÄRENDEN OCH STORT BEHOV AV VÄGLEDNING	25
<i>Akuta situationer</i>	25
<i>Stor oro hos många som ringer</i>	25
FRÅGORNA TILL NATIONELLA KOMPETENSTEAMETS STÖDTELEFON	26
<i>Nationella Kompetensteamets råd och vägledning</i>	27
VAD HAR STÖDTELEFONEN Fyllt FÖR FUNKTION?.....	29
<i>Förändrade bedömningar och nya frågor</i>	29
<i>Hur aktörerna hanterar ärenden utifrån råden de får</i>	30
<i>Stort engagemang och positiva reaktioner från de som ringer</i>	30
ORO ÖVER MYNDIGHETERS AGERANDE I VISSA FALL	31
DEL 4	33
AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER	33
DET NATIONELLA KOMPETENSTEAMET	33
DEN NATIONELLA STÖDTELEFONEN	34
<i>Behov av råd och vägledning</i>	34
<i>Behov av ökad kunskap</i>	34
<i>Den omfattande och allvarliga utsattheten</i>	35
UTVECKLINGSBEHOV	36
<i>I relation till de utsatta</i>	37
<i>Bristen på adekvata skyddade boenden</i>	37
<i>Pojkars och unga mäns dubbla utsatthet som både offer och förövare</i>	37
<i>I relation till föräldrar och familj</i>	38
<i>Myndigheters förhållningssätt</i>	39
<i>Övrigt</i>	39
AVSLUTANDE REFLEKTIONER OCH FÖRSLAG	40
<i>Fortsatt utveckling av arbetet mot hedersrelaterat våld</i>	41
BILAGOR	43
BILAGA 1 LÄNSSTYRELSEN ÖSTERGÖTLANDS REGERINGSUPPDRAG	43
BILAGA 2 VÄGLEDNINGSUPPDRAGET <i>VÅGA GÖRA SKILLNAD</i>	44
BILAGA 3 UPPFÖLJNING AV SAMTAL TILL DEN NATIONELLA STÖDTELEFONEN – ENKÄTSVAR	45

Sammanfattning

Först av allt

Den mest alarmerande upptäckten i arbetet som Länsstyrelsen Östergötland bedrivit under delar av 2014, är insikten om att det är så många barn som är utsatta för allvarliga brott och grova kränkningar. Barn som har utsatts för tvångsäktenskap, barn som är bortförda, barn som utsätts för allvarlig misshandel, barn som riskerat att utsättas för könsstympning, barn som lever med konsekvenser av en könsstympning och barn som lever under allvarliga missförhållanden. Denna bild som framträder visar tydligt på det enorma arbete vi har framför oss om vi menar allvar med att alla barn ska ha rätt till kroppslig integritet, möjlighet att forma och påverka sitt liv, samt en uppväxt fri från våld och förtryck. Det är samhällets ansvar att uppmärksamma och ge stöd och skydd till alla barn och unga, med utgångspunkt i gällande lagstiftning och barnkonventionen. Barns rättigheter får aldrig osynliggöras.

Av de över 250 utsatta personer som samtalen rört till den nationella stödtelefonen är 60 procent under 18 år. Drygt 30 procent av de utsatta är under 15 år.

Länsstyrelsen Östergötlands regeringsuppdrag

Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 haft ett stort antal regeringsuppdrag som syftar till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. De många regeringsuppdragen har bidragit till ett långsiktigt och strategiskt arbete för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, en analys av utvecklingsbehoven samt till att samarbetet mellan länsstyrelser, mellan nationella myndigheter samt mellan myndigheter och ideella organisationer har utvecklats.

I denna rapport görs en delredovisning av uppdraget att utveckla ett nationellt kompetensteam (U2013/5290/JÄM). Uppdraget har förlängts till och med 2015 (2014/2666/UC) och ska slutredovisas den 12 februari 2016.

Det Nationella Kompetensteamet

Det Nationella Kompetensteamet som har bildats består av ett antal personer som har stora praktiska och teoretiska kunskaper samt erfarenheter av arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Kompetensteamets arbete har omfattat kunskaps- och metodutveckling samt föreläsningar vid ett stort antal utbildningstillfällen.

En nationell stödtelefon

Inom ramen för uppdraget har en nationell stödtelefon inrättats. Till den kan yrkesverksamma och ideellt verksamma ringa för att få råd och vägledning i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive tvångs- och barnäktenskap samt könsstympning av flickor och kvinnor.

Samtalen till den nationella stödtelefonen ger både en bild av en omfattande och mycket allvarlig utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck samt synliggör kunskapsbehoven hos yrkesverksamma.

Allvarlig och omfattande utsatthet

Från den 13 mars 2014 till den 19 december 2014 har det kommit samtal till stödtelefonen som rör 187 ärenden. Det handlar om 255 direkt berörda personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, de flesta barn och unga. De flesta ärendena rör enskilda personer medan andra ärenden exempelvis rör ett antal syskon eller kvinnor med barn. En stor majoritet av de utsatta (88 procent) är flickor och unga kvinnor och tolv procent är pojkar och unga män. Totalt är 60 procent av de utsatta barn under 18 år. Drygt 30 procent är under 15 år.

De flickor och pojkar samt unga kvinnor och män som samtalen handlar om har varit utsatta för brottsliga handlingar och kränkningar av sina mänskliga rättigheter. Många är utsatta för flera olika typer av brott och kränkningar och det handlar nästan alltid om upprepad utsatthet. Många är utsatta av flera olika förövare, som föräldrar, syskon och släktingar.

Utsattheten handlar om genomförda och planerade barnnäktenskap och tvångsäktenskap, om barn och unga som har förts utomlands eller riskerat att föras utomlands, om grovt fysiskt våld, allvarliga psykiska kränkningar, omfattande kontroll och begränsningar, dödshot och oro över att flickor ska bli könsstympade. Det har även kommit samtal om unga kvinnor som behöver hjälp på grund av konsekvenserna av att vara könsstympade.

Stora behov av råd och vägledning

Länsstyrelsen Östergötland kan utifrån samtalen till stödtelefonen också konstatera att det finns stora behov av råd och vägledning bland yrkesverksamma och att dessa behov är mycket varierande. Vissa samtal rör akuta ärenden, andra handlar om att få konkreta tips på exempelvis skyddade boenden. Frågorna rör bland annat hot- och riskbedömningar, omhändertaganden och placeringar och frågor, samverkan och information om gällande lagstiftning. Hos många av de som ringer finns en stark oro för de barn och unga som samtalen handlar om. Vissa samtal har dock väckt oro över hur berörda och ansvariga myndigheter har agerat eller inte agerat i ärenden. Det handlar exempelvis om att socialtjänsten inte inleder utredning på barn, trots att de är skyldiga att göra det, eller att placerade barn får återvända hem till föräldrar som har utsatt dem för våld, utan att någon riskbedömning gjorts inför detta.

Behov av långsiktiga satsningar och fortsatta uppdrag

Länsstyrelsen Östergötlands bedömning är att det finns behov av långsiktiga satsningar för att utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det är viktigt att detta arbete omfattar att främja, förebygga och att åtgärda och att det syftar till att:

- Färre barn och unga ska utsättas
- Fler utsatta barn och unga ska få adekvat stöd och skydd
- Fler professionella ska få kunskap och kompetens för att både uppmärksamma utsatta och ge dem den hjälp och det stöd och skydd som de behöver och har rätt till

Länsstyrelsen Östergötland ser följande utvecklingsbehov:

- Ett **permanent nationellt stödforum**, inklusive en telefonlinje att ringa till, för yrkesverksamma och ideellt verksamma
- **Fortsatta utbildningsinsatser** till olika grupper av yrkesverksamma och ideella aktörer
- **Ökad samverkan mellan relevanta aktörer, såsom myndigheter och ideella organisationer** med syfte att ge utsatta det stöd och skydd som de har behov av
- **Fler skyddade boenden med relevant kompetens** om målgruppen
- Fortsatt **spridning och implementering** av vägledningen *Våga göra skillnad*
- **Spridning av kommande vägledning och informationsmaterial om könsstämpning**
- Detta förutsätter att **chefer och politiker tar ansvar och möjliggör ett strukturerat arbete på alla nivåer**
- Vikten av **uppföljning och utvärdering**

Länsstyrelsen Östergötlands bedömning är att det är viktigt att regeringen fortsätter att satsa på att utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och att det behövs **fortsatta uppdrag och satsningar** på ovanstående områden. Dessa uppdrag och satsningar bör för det första vara långsiktiga, i vissa delar permanenta, och för det andra bör de vara departementsövergripande eftersom hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga nödvändigtvis bör ses ur fler perspektiv.

Inledning

Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 haft en rad nationella regeringsuppdrag för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive att förhindra att unga ska bli gifta mot sin vilja.

De olika uppdragen handlar bland annat om att fördela projektmedel nationellt; utveckla förebyggande arbete (*Det handlar om kärlek*); samordna nätverk med länsstyrelser respektive nationella myndigheter; ta fram, utveckla, sprida och implementera en vägledning för att ge skydd och stöd åt unga som placeras på grund av hedersrelaterat våld och förtryck (*Våga göra skillnad*); anordna utbildningar; sprida information till barn och unga samt ta fram en vägledning för arbetet mot könsstämpning.¹

I arbetet med att sprida och implementera vägledningen *Våga göra skillnad*² bildade Länsstyrelsen Östergötland ett kompetensteam för att stödja och utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck (HRV³) i de sex pilotkommuner som deltog i arbetet. Till detta team rekryterade Länsstyrelsen personer inom olika professioner som inom sina respektive verksamheter var experter på HRV. Att knyta samman aktörer från olika sektorer och myndigheter visade sig vara en av framgångsfaktorerna för vägledningsarbetet. Utöver att det kom samtal till kompetensteamet från yrkesverksamma i de sex pilotkommunerna kom det även samtal från andra kommuner och från andra län – som efterfrågade stöd och hjälp i konkreta ärenden som rörde hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive barn- och tvångsäktenskap. I kompetensteamets arbete blev det tydligt att det fanns ett behov av ett nationellt stödforum.

År 2013 fick Länsstyrelsen Östergötland i uppdrag från regeringen att utveckla kompetensteamet till ett nationellt kompetensteam. Detta uppdrag kom 2014 att förlängas till och med 2015. Inom ramen för uppdraget har en nationell stödtelefon inrättats. I denna rapport redovisas detta uppdrag, med fokus på den kunskap och de erfarenheter som den nationella stödtelefonen har gett.⁴

Rapportens disposition

I rapportens del 1 beskrivs det Nationella Kompetensteamet och det arbete teamet bedriver och i del 2 beskrivs den nationella stödtelefonen (som utgör en del av det Nationella Kompetensteamets arbete). Del 3 är baserad på de samtal som kommit till den nationella stödtelefonen och där beskrivs bland annat den allvarliga och omfattande utsatthet som vi fått en bild av genom de ärenden som samtalen handlat om. Därefter redogör vi för vilka frågor som vi fått, vilka råd och vilken vägledning vi gett samt vår bedömning av vad stödtelefonen har fyllt för funktion och vilka utvecklingsbehov vi ser. Del 4 utgörs av en avslutande diskussion och våra reflektioner. De tre bilagorna innehåller 1) en förteckning över Länsstyrelsen Östergötlands nationella regeringsuppdrag för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, 2) en beskrivning av vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad* och 3) resultaten av en uppföljning av ett antal samtal till stödtelefonen.

¹ Se bilaga 1 om samtliga nationella uppdrag.

² Se bilaga 2 för vägledningsuppdragets olika delar.

³ I fortsättningen används i vissa fall förkortningen HRV.

⁴ Länsstyrelsen har begärt om förlängd tid för att lämna in den ekonomiska redovisningen till marsmånad.

DEL 1

Nationella Kompetensteamet

Regeringsuppdrag - att utveckla ett nationellt kompetensteam

Utgångspunkten för det Nationella Kompetensteamet är vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad*.⁵

”Regeringen har gett Länsstyrelsen Östergötland ett förnyat uppdrag (U2013/5290/JÄM) att utveckla det Kompetensteam som finns kopplat till vägledningsuppdraget. Syftet är att Kompetensteamet ska utvecklas till ett nationellt kompetensteam för att samordna och stödja arbetet mot tvångs- och barnäktenskap, liksom mot hedersrelaterat våld och förtryck. Kompetensteamet ska även kunna bistå övriga berörda myndigheter och organisationer med kunskap och kompetens på området, samt verka för att befintliga nationella riktlinjer beaktas på regional och lokal nivå. Länsstyrelsen Östergötland ska lämna in en slutredovisning där utvecklingen av myndighets-samverkan och redovisa eventuella förslag till åtgärder.”

Förutsättningarna för att ansvara, utveckla och driva det Nationella Kompetensteamet, bygger på erfarenheterna från de tidigare regeringsuppdrag Länsstyrelsen Östergötland ansvarat för sedan 2005.

Länsstyrelsen Östergötlands nationella regeringsuppdrag bidrar med olika delar till en helhet. Erfarenheterna av de tidigare uppdragen bidrar till att Länsstyrelsen kan göra en både djup och bred analys av behoven av kunskap, utveckling och åtgärder. Länsstyrelsen Östergötland vill betona vikten av att se på och genomföra uppdragen med utgångspunkt i en helhetssyn. De har legat till grund för och har varit delar av ett långsiktigt strategiskt arbete för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive att förhindra att unga ska bli gifta mot sin vilja, uppdragen har bidragit till att bygga upp kunskap och kompetens samt till att skapa nätverk och samarbete regionalt och nationellt.

Regeringsuppdraget att ta fram en vägledning har pågått sedan 2010. Erfarenheter av detta regeringsuppdrag är att kunskaps- och metodutveckling på central (nationell) och lokal nivå behövs. Aktörer i pilotkommunerna har genom riktade utbildningsinsatser, fått kompetens att självständigt tillämpa och utveckla det lokala arbetet. Detta utvecklingsarbete har även bidragit till att Länsstyrelsen Östergötland fått kunskaps- och kompetensutveckling. Länsstyrelsen Östergötland valde pilotkommuner som sedan tidigare hade visat stort intresse för frågan och därmed hade egna erfarenheter av arbetet. Detta var avgörande för att kritisk kunna se behovet av förändringsarbete för att möta barn och ungas behov av och rätt till stöd och skydd.

De två viktigaste slutsatserna av detta uppdrag var för det första att utifrån ökad kunskap blev pilotkommunerna medvetna om de faktiska brister som rådde på lokal nivå. För det andra att kompetensteamet fick ta del av kommuners erfarenheter och rutiner för att ge utsatta barn och unga stöd och skydd. En av dessa kommuners dokumenterade och systematiserade erfarenheter användes för att synliggöra det rättsliga

⁵ Se bilaga 2 om vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad*.

stöd som finns i lagar, allmänna råd och handböcker för att ge barn och unga i målgruppen adekvat stöd och skydd. Med utgångspunkt i målgruppens särskilda behov blev det möjligt att se samband mellan olika bestämmelser och lyfta upp dem i en helhet. Det var kombinationen av en kommuns praktik och erfarenheter och kompetensteamets kunskaper som gjorde det möjligt att göra ett metodutvecklande arbete baserat på teori och praktik. Detta resulterade i rapporten *Våga stå kvar*. Lika viktigt var det löpande stöd som Länsstyrelsen Östergötland, som ansvarade för uppdraget, gav pilotkommunerna i de ärenden som pilotkommunerna kände en osäkerhet kring. Länsstyrelsen Östergötland fanns också tillgänglig för stöd kring frågor som rörde det långsiktigt strategiska utvecklingsarbetet på lokal nivå.

Den nya kunskapen samt erfarenheterna från pilotkommunerna har varit viktiga förutsättningar för att Länsstyrelsen Östergötland ska kunna leda och utveckla arbetet på nationell såväl som på regional och lokal nivå. Det Nationella Kompetensteamet består av personer med olika bakgrunder och erfarenheter och är sammansatt för att motsvara olika behov av kompetens och erfarenhet. I det Nationella Kompetensteamet ingår personer med myndighetsbakgrund, på nationell, regional och kommunal nivå, samt personer från forskarsamhället. Förutom att samtliga har erfarenheter från området och har en faktisk förankring i det så har samtliga ett engagemang i att förstå och utveckla området. Det Nationella Kompetensteamet består sålunda av ett antal aktörer som tillsammans har stora teoretiska och praktiska kunskaper samt erfarenheter av arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, aktörer som är experter inom området hedersrelaterat våld och förtryck.

En viktig aspekt är att det de flesta representanter som ingår i det Nationella Kompetensteamet fortfarande är kvar i sina respektive myndigheter och verksamheter. Detta innebär att de både kan föra in kunskap och erfarenheter från dessa verksamheter till Kompetensteamet och också att de kan föra vidare kunskap från Kompetensteamet in i sina respektive verksamheter.

Länsstyrelsen Östergötland har även haft i uppdrag att ansvara för ett nationellt myndighetsnätverk, där en rad relevanta myndigheter ingår: Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Försäkringskassan, Kriminalvårdsverket, Länsstyrelsen i Skåne län, Länsstyrelsen Stockholm, Länsstyrelsen Västra Götaland, Migrationsverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Nationellt centrum för kvinnofrid, Rikspolisstyrelsen, Skatteverket, Skolverket, Socialstyrelsen, Statens stöd för trossamfund, Sveriges Kommuner och Landsting samt Åklagarmyndigheten. Det har varit av stor betydelse att det finns upparbetade kontakter med andra myndigheter som inte i dagsläget ingår i det Nationella Kompetensteamet. Det finns stora behov av att ta del av sakkunskap, fakta och erfarenheter ur olika myndigheters perspektiv, för att barn och unga ska få den hjälp de har rätt till och behov av.

Mot bakgrund av all den information som kommit till Kompetensteamets kännedom bland annat när personer från teamet föreläst eller gett handledning på kommunal, regional, nationell och internationell nivå, så har ett stort kontaktnät byggts upp både i Sverige men också med flera verksamheter och myndigheter utanför Sverige. Detta har varit viktigt både för utvecklingen av det lokala arbetet och för Kompetensteamets möjligheter till kunskapsutveckling inom de områden som efterfrågats.

Inom ramen för vägledninguppdraget *Våga göra skillnad* (se bilaga 2) har det skett utbildningsinsatser regionvis i landet för att sprida pilotkommunernas erfarenheter från

vägledningsarbetet. Arbetet med vägledningsuppdraget redovisas separat i en slutrapport till regeringen.⁶

I föreliggande rapport beskrivs och redovisas det Nationella Kompetensteamets arbete med fokus på erfarenheterna från den nationella stödtelefonen.

Uppgifter

På en övergripande nivå har det Nationella Kompetensteamet implementerat Länsstyrelsen Östergötlands uppdrag. Detta har bland annat skett genom utbildningssatsningar och handledning, men också genom att löpande analysera situationen på den lokala nivån och de behov som finns hos målgruppen. Inom ett område som hedersrelaterat våld och förtryck, som ur ett myndighetsperspektiv är en relativt ny problematik, föreligger ett ständigt behov av kunskapsutveckling hos de som leder ett sådant arbete på nationell nivå. Detta handlar om att ta del av andra myndigheters arbete för att kunna tillgodose målgruppens särskilda behov, att sammanfatta och analysera egna fall och att ta del av nationell och internationell forskning. Bland annat har Kompetensteamet haft kunskapsutbyte med liknande verksamheter i Norge och Storbritannien. Det Nationella Kompetensteamet har även träffat aktörer från Danmark, Finland, Island och Kanada. Kompetensteamet har även engagerat specialister och forskare som föreläsare inom områden där teamet behöver fördjupade kunskaper, exempelvis om trauma, våldets konsekvenser, pojkers villkor och lagstiftningsfrågor. Kompetensteamet har som en del av sitt utvecklingsarbete producerat rapporterna *Våga göra skillnad*, *Våga stå kvar*, *Född att göra skillnad* och *Man vill ju finnas till*.

Det Nationella Kompetensteamet analyserar dilemman inom området och i ärenden, diskuterar metoder för att möta målgruppens behov samt hur utformningen av utbildningar för olika verksamheter och yrkesgrupper kan utvecklas, för att få en långsiktighet i insatserna. Genom detta arbete och den kunskap och erfarenhet som finns i Kompetensteamet kan arbetet drivas framåt och viktiga utvecklingsområden identifieras. Under 2014 har det Nationella Kompetensteamet samlats vid ett antal heldagsmöten där bland annat följande ämnen och frågor har tagits upp: den nya lagstiftningen om äktenskapstvång, Socialstyrelsens nya föreskrifter och allmänna råd om arbetet med våld i nära relationer, informationskampanjer om den nya lagstiftningen samt om könsstymning och erfarenheter från samtalen till den nationella stödtelefonen. Kompetensteamet har även deltagit i Nordiskt Forum i Malmö och i Almedalen samt mötts i olika konstellationer på ett antal utbildningsinsatser.

Vad gäller utbildningsinsatser har Länsstyrelsen haft omfattande sådana för aktörer på lokal nivå i pilotkommunerna. Utöver det har Länsstyrelsen genomfört 344 utbildningar över hela landet. Länsstyrelsen har även haft ett samarbete med Skolverket och universitet om en fortsättningsutbildning för rektorer och skolpersonal på tre olika orter i landet. Detta arbete har haft en metodutvecklande ansats vilket Länsstyrelsen kommer att ta fasta på i sin fortsatta föreläsningsverksamhet. Länsstyrelsen har även samarbetat med bl. a. Domstolsverket och Åklagarmyndigheten kring utbildningsinsatser. Se även *Slutrapport. Vägledningsuppdraget Våga göra skillnad* och *Slutrapport. Gift mot sin vilja*.

⁶ Se *Slutrapport. Vägledningsuppdraget Våga göra skillnad* (2014:30).

Flera av representanterna i det Nationella Kompetensteamet ansvarar även för de utbildningsinsatser som Länsstyrelsen Östergötland genomför, bland annat i samverkan med andra länsstyrelser. Några personer i Kompetensteamet arbetar med den nationella stödtelefonen som har inrättats (se nedan). Genom att deltagare också har föreläst på flera högskoleutbildningar i landet, som till exempel socionom- och juristutbildningar, har även detta bidragit till en implementering av kunskap och erfarenheter från det Nationella Kompetensteamet.

Deltagare

Under 2014 ingick följande personer i det Nationella Kompetensteamet:

- Juno Blom, utvecklingsledare, Länsstyrelsen Östergötland; särskild utredare, Regeringskansliet
- Emma Westin, handläggare, Länsstyrelsen Östergötland.
- Iman Hussein, HRV-strateg, Söderhamns kommun; Länsstyrelsen Östergötland
- Lotta Nilsson, utredare Socialstyrelsen; Länsstyrelsen Östergötland
- Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet; Länsstyrelsen Östergötland.
- Bayan Nasih, socionom, Stockholms stad; Länsstyrelsen Östergötland.
- Christina Malmqvist, HRV-samordnare, Lunds kommun; Länsstyrelsen Östergötland.
- Mikael Thörn, inspektör/projektledare Inspektionen för vård och omsorg (IVO); huvudsekreterare, Regeringskansliet
- Mikael Hiljegren, kriminalkommissarie vid Länskriminalpolisen i Stockholm.
- Bo Lagerkvist, kriminalinspektör, utredare på Grova brott grp 1, Polisområde Sörmland
- Behroz Kurdhadami, lärare, Virginska skolan Örebro
- Lena Persson, beteendevetare samt verksamhetschef på Skyddsjouren i Ängelholm.
- Hanna Harnesk, Leg. Psykolog, Kriminalvården.

DEL 2

Den nationella stödtelefonen

Inom ramen för uppdraget om ett nationellt kompetensteam inrättades en nationell stödtelefon den 13 mars 2014. Till den kan yrkesverksamma och ideellt verksamma ringa för att få råd och vägledning i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive tvångs- och barnåktenskap samt könsstympning. Telefonen är bemannad av särskilda personer ur det Nationella Kompetensteamet vardagar klockan 09:00-16:00.

Bakgrunden till att inrätta stödtelefonen är att Länsstyrelsen Östergötland genom tidigare uppdrag fått kännedom om de stora behov av råd och vägledning som yrkesverksamma har i landet, när det gäller ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Behovet av telefonen har identifierats genom den tidigare kunskapsspridningen och insatserna samt genom att Länsstyrelsen Östergötland har fått samtal dagligen från hela landet, genom det kontaktnät som etablerats över hela landet utifrån de nationella regeringsuppdrag som Länsstyrelsen Östergötland haft sedan många år. Telefonen är inte någonting som tillkommer istället för exempelvis utbildningsinsatser utan ska ses som ett komplement. Utbildningsinsatser finns det fortfarande ett stort behov av.

Telefonen är även en resurs för ideella organisationer som ger stöd till utsatta ungdomar. Under 2014 har Länsstyrelsen Östergötland i samarbete med Rädda Barnen och Folkteatern i Gävle drivit Arvsfondsprojektet *Kärleken är fri*. I detta projekt samarbetar ett stort antal frivilligorganisationer under ledning av Rädda Barnen om att bygga upp ett stödforum för barn och ungdomar. I och med detta är det viktigt att de som är ideellt verksamma kan ringa den nationella stödtelefonen för att få råd och vägledning.

Syftet med stödtelefonen är att stötta aktuella aktörer så att, i förlängningen, utsatta barn, unga och vuxna ska få det stöd och skydd som de har behov av och rätt till.

Genom samtalen och de frågor som ställs får vi en bild av vilken kunskap som i vissa fall saknas och vilka områden och frågor som det finns behov av att hantera med hjälp av stöd och vägledning utifrån. Detta i sin tur bidrar till att vi får en bild av kunskapsbehov och kan bedöma vilka fortsatta utbildningsinsatser som behöver göras.

Dessutom ger samtalen en sammantagen bild av den mycket allvarliga utsatthet som barn och unga lever i, något som redovisas i denna rapport.

Den nationella stödtelefonen är en ny och unik verksamhet i en svensk kontext. Motsvarande verksamheter har funnits sedan flera år i Storbritannien och Norge och i det nuvarande regeringsuppdraget har vi haft stor nytta av deras erfarenheter av verksamhetsutvecklingen av nationella stödtelefoner för verksamma aktörer. Genom stödtelefonen ges en unik möjlighet att konkret stötta myndigheter och verksamheter i enskilda ärenden. Den ger också unika möjligheter till att sammanställa statistik och att se vilka behov av kunskap, samverkan och organisatoriska utvecklingsområden som finns.

Både i Norge och i Storbritannien har de nationella kompetensteamerna redovisat ärendemängd och typ av behov från de aktörer som sökt stöd under året. Dessa rapporter kan ses som oerhört viktiga för att uppmärksamma frågan nationellt och för att visa på utsattheten hos barn, unga och vuxna och på behovet av resurser för de aktörer som ska stötta de utsatta. Erfarenheterna från dessa verksamheter visar att ärendena har tenderat att öka i takt med att verksamheten blivit mer känd.

Uppföljning av den nationella stödtelefonen

Länsstyrelsen Östergötland har gjort en uppföljning av ett antal samtal som kommit till den nationella stödtelefonen. Eftersom fokus i pågående ärenden måste läggas på de utsattas behov av stöd och skydd och att det dessutom i det läget kan vara svårt att ge en relevant bild av hur vårt stöd fungerat, valde vi att skicka ut en enkät till de första 57 som konsulterat oss.⁷ Av dessa 57 har 39 besvarat enkäten, svarsfrekvensen är 68 procent.

Syftet med uppföljningen är att resultaten ska bidra till att kvalitetssäkra och utveckla arbetet med den nationella stödtelefonen. Enkätfrågorna handlade bland annat om hur de som ringt fått kännedom om stödtelefonen, orsaken till att de ringde, samt om de upplevde att de fick råd som var till hjälp för dem i ärendet. Delar av resultaten redovisas i avsnittet ”Samtalen till den nationella stödtelefonen” och en sammanställning av enkätsvaren redovisas i bilaga 3.⁸

Organisation och uppbyggnad

Målgrupp

Målgruppen för stödtelefonen är myndigheter och ideella organisationer, som kommer i kontakt med personer som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

I de fall utsatta själva ringer, får de information och praktisk hjälp med att ta kontakt med de myndigheter eller organisationer de kan få stöd och hjälp av.

Tillgänglighet och bemanning

Telefonen är bemannad på vardagar klockan 09:00-16:00.

Varje dag är det en person som har jour och en person som är back-up och som kopplar in sig och svarar vid behov. Det har tämligen omgående visat sig vara alltför lite bemanning för att kunna möta det tryck som är på telefonen. Det krävs att ytterligare personer finns tillgängliga, förutom de som nämnts ovan. Dessa behövs såväl för att ha jour eller back-up, som för att kunna ge stöd och bidra med sakkunskap i svåra ärenden. Hittills har det varit fyra personer som på delar av sina tjänster svarat i telefonen.

⁷ Samtycke till att skicka ut enkäten inhämtades av respondenterna.

⁸ I bilagan redovisas samtliga enkätsvar på frågorna med fasta svarsalternativ. Kommentarer i fritext redovisas inte på grund av deras ibland mycket personliga karaktär.

Arbetsmetoder

De personer som bemannar stödtelefonen tar emot samtalen och antecknar relevanta uppgifter för att kunna ge råd och stöd samt för att kunna hantera ärenden över tid. Det är viktigt att ärendena är avidentifierade i samtalen och att inte de utsattas namn eller andra personuppgifter uppges. Detta informeras det om både på webbplatsen www.hedersfortryck.se och vid den första kontakten.

Telefongruppen träffas regelbundet för att diskutera svåra ärenden och för att följa upp tidigare ärenden.

I många ärenden tar den som har fått ett ärende kontakt med någon eller några andra personer i telefongruppen för att diskutera ärendet och ibland tas även kontakt med andra personer i det Nationella Kompetensteamet eller med någon av de myndigheter som ingår i myndighetsnätverket. En viktig del i arbetet för att kunna ge bra stöd och vägledning är att ta del av andras kunskaper och erfarenheter.

Dokumentation av ärenden

För att dokumentera ärenden används ärendehanteringssystemet Qbis. Det är ett system som är beställt av Länsstyrelsen och som har en specialbeställd lösning för extra säkerhet.

Redovisning och analys av ärenden

Baserat på de uppgifter som registreras i ärendehanteringssystemet redovisas och analyseras vissa uppgifter om ärenden, bland annat vilken myndighet eller verksamhet som ringt, den utsatta personens kön och ålder samt vilken typ av utsatthet det handlar om. Även de frågor som ställs och de råd som ges kan redovisas utifrån detta system.

Spridning av information

Spridningen av information om stödtelefonen har skett successivt så att det kunde säkerställas att tekniken fungerade och för att få ett hanterbart inflöde av samtal.

Informationen om stödtelefonen har spridits via mailutskick till samtliga länsstyrelser och genom ett konstruktivt samarbete med dem har informationen spridits vidare inom respektive län. Information har även skickats till andra myndigheter, ideella organisationer, landsting och olika kommunala verksamheter samt till Sveriges kommuner och landsting (SKL) för vidare befordran till deras nätverk av kvinnofridsamordnare i kommuner och landsting m.m.

Information har också spridits vid Länsstyrelsen Östergötlands föreläsning- och utbildningstillfällen samt att visitkort med numret till stödtelefonen har delats ut vid olika arrangemang som till exempel Nordiskt Forum och Almedalen. Visitkorten har även skickats ut för utdelning vid olika utbildningstillfällen som arrangeras av andra.

Information om stödtelefonen finns även på Länsstyrelsen Östergötlands webbplats www.hedersfortryck.se.

Del 3

Samtalen till den nationella stödtelefonen

I det här avsnittet beskrivs den omfattande och allvarliga utsatthet som ligger till grund för samtalen, vilka som ringt och vad de haft för frågor, den vägledning och de råd som de fått samt utvecklingsbehoven när det gäller arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Beskrivningarna är baserade på de samtal som kommit till stödtelefonen och kompletteras med vissa resultat av den uppföljning av ett antal samtal som gjorts.⁹

Från och med den 13 mars till och med den 19 december 2014 har det inkommit samtal om 187 ärenden som sammanlagt direkt berör 255 utsatta personer, framför allt barn och unga.¹⁰

Som en jämförelse kan nämnas att ärendemängden till det nationella kompetensteamet i Norge har ökat från 248 ärenden under det första hela verksamhetsåret 2008 till 372 ärenden under 2013.¹¹ I Storbritannien kontaktades det nationella kompetensteamet Forced Marriage Unit i 1302 ärenden under 2013.¹²

Olika slags ärenden

Ärendena har delats in i olika kategorier beroende på vem eller vilka som är utsatta:

- 66 procent (124 ärenden) – enskilda personer
- 18 procent (34 ärenden) – familj: kvinnor med barn
- 9 procent (17 ärenden) – syskon
- 3 procent (5 ärenden) – par/före detta par
- 0,5 procent (1 ärende) – familj: man med barn
- 1 procent (2 ärenden) – familj: man, kvinna, barn
- 2 procent (4 ärenden) – övrigt

Barn som har bevittnat våld

Förutom de 255 utsatta personerna finns ett stort antal personer som på något sätt nämns i samtalen. Det handlar om cirka 100 personer som är barn till en utsatt kvinna eller syskon till en utsatt person. Om dessa personer finns det mycket få uppgifter, i många fall varken om kön eller ålder och ibland finns det inte heller uppgifter om det är ett eller flera syskon eller barn till någon som är utsatt. Vi vet dock att minst 63 procent av dem är under 18 år. Barn under 18 år som bevittnar våld mot eller av en närstående är enligt socialtjänstlagen offer för brott och har rätt till stöd och hjälp av den anledningen.¹³

⁹ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

¹⁰ Antalet samtal är dock avsevärt fler eftersom många ringer flera gånger (se nedan).

¹¹ http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/2014/Rapport_TVE_2013.pdf

¹² https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/291855/FMU_2013_statistics.pdf

¹³ 5 kap. 11 § socialtjänstlagen (2001:453) SoL.

Utöver att dessa 100 personer finns i den utsatta personens närhet och i många fall har bevittnat våld eller förtryck mot den närstående, är de troligen i många fall även själva direkt utsatta för våld eller kränkningar. Det finns exempelvis forskning som visar att barn som upplever sin pappas våld mot mamman löper en stor risk att själva utsättas för fysiskt våld och/eller sexuella övergrepp.¹⁴ När det gäller de cirka 100 barn och unga som nämns ovan är detta dock inget som kommit fram i samtalen till stödtelefonen och därför ingår inte dessa personer i redovisningarna nedan. Det innebär att det sannolikt finns ett mörkertal när det gäller antalet utsatta.

Beskrivning av ärenden

Redovisningarna nedan rör de 255 utsatta personer som vi har klart uttalade uppgifter om när det gäller deras utsatthet.¹⁵ Det finns dock inte alltid tillgång till samtliga uppgifter om varje person, vilket gör att de redovisade uppgifterna är miniminivåer, det vill säga att de kan vara högre. Det interna bortfallet varierar och vissa uppgifter redovisas på individnivå (till exempel de utsattas kön och ålder) medan andra uppgifter redovisas på ärendenivå (till exempel vilken myndighet som ringt till stödtelefonen). Detta innebär att det totala antalet individer och ärenden i tabellerna nedan varierar.

Omfattande och allvarlig utsatthet

De samtal som kommit till den nationella stödtelefonen ger en bild av personer, framför allt barn och unga, som utsätts för grova brott och allvarliga kränkningar. Många ärenden är mycket allvarliga och situationerna ofta mer eller mindre akuta.

Det handlar framför allt om flickor och unga kvinnor som utsätts för många olika typer av våld, kränkningar, begränsningar och kontroll. Och de utsätts av ett kollektiv av förövare, till exempel av föräldrar, syskon och andra släktingar. Men det handlar också om utsatta pojkar och unga män, en grupp som har börjat uppmärksammas allt mer. Det handlar i nästan samtliga fall om upprepad utsatthet och inte om enstaka handlingar.

Utsattheten handlar bland annat om:

- Barnäktenskap och tvångsäktenskap
- Barn och unga som förts utomlands
- Grovt fysiskt våld
- Allvarligt psykiskt våld och hot
- Omfattande kontroll och begränsningar i den utsattas vardag och liv
- Konsekvenser av könsstympning eller oro för att någon ska könsstympas

Nedan följer några exempel på hur utsattheten kan se ut. Varje exempel här och senare i rapporten bygger på uppgifter från flera olika ärenden, så att inte enskilda ärenden kan identifieras.

En kvinna som har en dotter från ett tidigare äktenskap gifter om sig. Den nye mannen och hans släktingar utsätter kvinnan för grovt fysiskt våld och mannen hotar också att kasta syra i ansiktet

¹⁴ Broberg et al (2011). *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*, Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer (2012). *Genväg till forskning. Barn som upplever våld – konsekvenser för välmående och hälsa.*

¹⁵ Det vill säga att de inte omfattar de barn och unga som bevittnat våld, som nämns ovan.

på kvinnans dotter. Kvinnan och hennes dotter måste flytta långt från hemkommunen och leva med skyddad identitet på grund av risken för fortsatt våld.

En 19-årig ung kvinna bor med sin familj. Hon är kontrollerad och begränsad på många olika sätt och har varit det under flera år. Familjen har försökt gifta bort henne vid ett tidigare tillfälle och hon vet nu att de hittat en annan man som de planerar att gifta bort henne med trots att de vet att hon inte vill. Den unga kvinnan vet inte hur hon ska kunna stå emot familjens krav och vet inte vad hon ska göra.

En 16-årig flicka har en jämnårig pojkvän som familjen vet om men som de inte godkänner. Flickan är kontrollerad av familjen och utsätts både för fysiskt och psykiskt våld. Det psykiska våldet växlar från att hon är helt utfrysad och behandlas som luft till att både föräldrarna och hennes bror skriker åt henne att hon är värdelös och en hora. Flickan vet om att föräldrarna har planer på att gifta bort henne mot hennes vilja och att det finns en utsedd man.

En mamma upptäcker att den 16-åriga dottern sminkar sig. Flickan blir grovt missbehandlad av sin mamma. I socialtjänstens utredning kommer det fram att flickan och hennes yngre syskon lever med stora begränsningar och att de varit utsatta för fysiskt våld under flera år. Barnen mår mycket dåligt och ombänderta enligt LVU och placeras i ett familjehem. Socialtjänsten ger i uppdrag åt en familjebehandlare att delta i träffar med hela familjen. Familjebehandlaren är djupt oroad över hur barnen mår av att tvingas träffa sina föräldrar som utsatt dem på olika sätt under lång tid, innan de ens har haft möjlighet att vänja sig vid familjehemmet och lära känna familjehemsföräldrarna.

En ung 20-årig man har haft en hemlig relation med en ung kvinna i samma ålder. En släkting till den unga kvinnan får kännedom om den tidigare relationen och informerar hennes föräldrar. Den unga kvinnan har en kvinnlig släkting som lever skyddad efter att ha blivit hotad på grund av en otillåten relation. Den unge mannen hotas till livet av flickans familj och måste placeras på ett skyddat boende.

Det har även varit flera ärenden som handlar om pojkar och unga män som pressas eller hotas för att de ska kontrollera eller utöva våld mot mödrar eller systrar. Detta innebär en särskild sorts utsatthet, att tvingas bli förövare eller att någon försöker tvinga fram detta. Dessa pojkar är ofta både offer och förövare.

Vissa ärenden rör grupper av utsatta som hittills inte varit uppmärksammade i så hög utsträckning, av myndigheter mm. Det handlar bland annat om ensamkommande barn och ungdomar, asylsökande, nyanlända personer, HBTQ-personer, flickor med någon form av intellektuell funktionsnedsättning samt flickor och unga kvinnor som riskerar att könsstympas eller som lever med konsekvenserna av att ha blivit könsstympade.

De utsattas kön och ålder

En stor majoritet av de utsatta är flickor och kvinnor, 88 procent, och 12 procent är pojkar och män.

Totalt är 60 procent av de utsatta barn under 18 år.¹⁶ 31 procent är under 15 år. I tabellen nedan är andelarna något lägre eftersom det inte finns uppgifter om både kön och ålder på samtliga utsatta, se tabell 1.¹⁷

¹⁶ Barn är i enlighet med FN:s Barnkonvention under 18 år.

¹⁷ Stödtelefonen vänder sig till yrkesverksamma som behöver råd i ärenden som rör barn och ungdomar. Det kommer dock även samtal som rör personer över 25 år.

Tabell 1. De utsattas kön och ålder

Ålder	Kön		Totalt	Antal
	Flickor/kvinnor	Pojkar/män		
Under 15 år	28 %	29 %	28 %	57
15-17 år	34 %	4 %	30 %	60
18-25 år	28 %	54 %	32 %	63
Över 25 år	10 %	12 %	10 %	20
Totalt - andel	100 %	99 %	100 %	
Totalt - antal	176	24		200

Observera att på grund av det interna bortfallet varierar det totala antalet personer/ärenden i tabellerna och i övriga redovisningar.

Hur ser utsattheten ut?

Närmare hälften (46 procent) av de utsatta har varit utsatta för flera olika typer av våld, kränkningar och förtryck, men sannolikt är denna andel ännu högre. Exempelvis kan det vara så att det i ett samtal om en person som riskerar att giftas bort mot sin vilja, inte nämns att den utsatta personen även är utsatt för till exempel fysiskt och/eller psykiskt våld. Som tidigare nämnts visar de redovisade uppgifterna miniminivåer.

Det som de flesta har utsatts för (oftast i kombination med andra handlingar) är fysiskt våld, kontroll och/eller begränsningar, planer på/oro för eller genomförda tvångs- eller barnäktenskap samt hot och psykiskt våld.

Olika former av kontroll och begränsningar är ofta det som i första hand används för att barn och unga ska följa de normer som gäller i familjen och släkten. Även om det inte uttryckligen nämns i samtalen är det troligen en större andel som har varit utsatta för det än vad som framgår. Att det inte nämns i ännu större utsträckning har antagligen att göra med att samtalen gäller grövre former av utsatthet, som till exempel planer på tvångs gifte, fysiskt våld eller psykiskt våld.

Det finns också de som blivit förda ut ur eller riskerat att föras ut ur Sverige, de som har utsatts för sexuellt våld, personer som har blivit hotade till livet samt flickor och unga kvinnor som lider av konsekvenser av att ha blivit könsstympade eller då det finns oro att flickor ska bli könsstympade.

Fysiskt våld

Det är 70 personer (27 procent av de utsatta) som har varit utsatta för någon typ av fysiskt våld. Det har i några ärenden varit fråga om tortyrliknande misshandel som att bli skällad med hett vatten eller grovt fysiskt våld som att bli knivhuggen. Det finns också exempel på fysiskt våld som örfilar och knytnävsslag m.m.

Kontroll och begränsningar

Vardagen för många av barnen och de unga genomsyras av olika typer av kontroll och begränsningar. Detta framgår uttryckligen för 64 personer (25 procent av de utsatta), men andelen är troligen avsevärt högre, se ovan. Dessa barns och ungdomars livsutrymme och självbestämmande kvävs. Det handlar till exempel om att de inte får ha vänner och inte pojk- eller flickvänner, att det kontrolleras att de kommer hem direkt efter skoldagens slut, att de bevakas i skolan av bröder och/eller kusiner eller att det kontrolleras var de är genom mobiltelefoner eller GPS.

Tvångs-/barnäktenskap, inklusive hot om, oro för eller planer på det

Det handlar om genomförda tvångs- eller barnäktenskap eller oro för/planer på tvångs- eller barnäktenskap för 61 personer (24 procent). Tre av dem har varit pojkar eller unga män.¹⁸ Över hälften av flickorna var under 18 år. Sju av dem var under 15 år.

Åtta av dessa flickor och unga kvinnor har blivit tvångsgifta och av dem var fyra under 18 år. Det handlar bland annat om flickor som inte kommit tillbaka efter resor till sitt eget eller föräldrarnas födelseland, till exempel efter en sommarlovsresa, utan som tvingats stanna kvar och blivit tvångsgifta.

När det gäller planer på eller oro för tvångsgifte finns det exempel på flickor som fått veta av sina föräldrar att de ska giftas bort med en man som är utsedd och att en resa är planerad. Det finns också flickor som sett olika tecken på att föräldrarna planerar att gifta bort dem mot deras vilja, även om de inte fått höra det uttryckligen. Dessa flickor och unga kvinnor känner stark rädsla eller ångest inför planerna och för att de inte vet hur de ska kunna undvika äktenskapet. Bland dessa flickor och unga kvinnor finns några som haft en intellektuell funktionsnedsättning. Det finns också fall med flickor som inte ens är i tonåren, men som har berättat för lärare i skolan att de vet om att de i framtiden inte själva kommer att få välja vem de ska gifta sig med.

Hot och psykiskt våld

60 personer (24 procent) har hotats och/eller utsatts för psykiskt våld. Det psykiska våldet kan se ut på många olika sätt. Det finns bland annat exempel på barn och unga som blivit totalt utfrysta av familjen – behandlade som luft och som blivit kallade för kränkande och nedsättande saker.

Hot om eller rädsla för dödligt våld

19 personer (sju procent) har antingen blivit hotade att dödas eller varit rädda för att dödas. I några fall är det unga kvinnor och män som hotats till döds för att de har eller har haft otillåtna kärleksrelationer, i andra fall har kvinnor hotats till döds för att de har skilt sig eller för att de vill skilja sig. Ett annat exempel är en man som blivit uppmanad att mörda en person och som blivit hotad till döds om han inte gjorde det.

Att föras ut eller riskera att föras ut ur Sverige

Sju flickor och unga kvinnor har förts ut ur Sverige och åtta flickor och unga kvinnor har riskerat att föras ut ur Sverige (tillsammans utgör dessa 15 personer totalt sex procent av de utsatta). Anledningen till bortförandet eller risken för att föras bort har ofta varit för att de ska tvångsgiftas. I de fall flickor eller unga kvinnor har blivit förda ut ur Sverige, hade svenska myndigheter kännedom om dem och om deras utsatthet och livsvillkor.

¹⁸ Vad gäller en (1) person framgår det inte om det är en flicka/ung kvinna eller om det är en pojke/ung man.

Könsstympling och oro för könsstympling

Det har också kommit samtal som rört könsstympling. Totalt handlar det om 23 flickor, (nio procent av de utsatta). Det har handlat om sex flickor som varit könsstympade och som behövt hjälp på grund av konsekvenserna av detta och om en flicka där det funnits farhågor om att hon är könsstympad och att detta är en del av hennes problematik som ännu inte synliggjorts. När det gäller 16 flickor har samtalen handlat om oro eller risk för att de ska bli könsstympade.

Sexuella övergrepp

En del personer som samtalen rör har utsatts för sexuella övergrepp, i vissa fall har dessa övergrepp skett tidigare och är inte orsaken till den aktuella händelsen, men har en avgörande del i problematiken för den unga/unge. Exempelvis kan flickor vara oerhört rädda att deras föräldrar ska få veta att de blivit våldtagna, eftersom detta innebär att de då inte är oskulder och riskerar att straffas för det.

När det gäller de flickor och unga kvinnor som blivit tvångsgifta finns det en uppenbar risk att de utsätts för upprepade våldtäkter och andra sexuella övergrepp och när det gäller de som riskerar att bli tvångsgifta finns det en stor risk att de kommer att bli upprepat utsatta för detta.

Pojkar som tvingas bli förövare

Det har även kommit in ett antal ärenden som rör pojkar och unga män som blivit hotade eller pressats för att de ska kontrollera eller utöva våld mot systrar eller mödrar. I ett par av dessa ärenden har det framgått vilka stora risker dessa pojkar och unga män tar om de inte går med på att utöva kontroll eller våld, det kan exempelvis handla om att de blir hotade till livet eller utsätts för stark psykisk press.

Relationen mellan utsatta och förövare

Många av de utsatta har utsatts för våld och förtryck av flera olika förövare. Detta gäller minst 97 personer (motsvarande 38 procent) och det handlar framför allt om:

- Barn och unga som utsatts av både föräldrar och syskon
- Barn och unga som utsatts av föräldrar och släktingar
- Barn och unga som utsatts av föräldrar, syskon och andra släktingar
- Kvinnor som utsatts av sin make eller före detta make och hans släktingar
- Kvinnor som utsatts av sin make eller före detta make och sina egna släktingar

Totalt är det 135 personer (53 procent av de utsatta) som har blivit utsatta av sina föräldrar och 45 procent av dem har dessutom varit utsatta även av andra personer. I många fall framgår det inte om det är en eller båda föräldrarna som utövar våld, men oftast är det pappan eller båda föräldrarna som är förövare.

Det är 37 personer (15 procent) som har blivit utsatta av syskon och de flesta av dem har dessutom varit utsatta av andra personer. Det framgår inte alltid om det är bröder eller systrar som är förövare men i de fall som det framgår så är det bröder utom i ett fall. Totalt har 30 personer (tolv procent) utsatts för våld av sin man och fem personer (två procent) av sin före detta man. Ofta har dessa kvinnor även varit utsatta av andra personer, exempelvis av mannens eller sina egna släktingar. Det framgår också i en del

fall att det är olika landsmän till de utsatta eller bekanta till de utsattas familj som är förövare.

Vilka har ringt och varifrån?

De myndigheter som har ringt till stödtelefonen

Det är framför allt personal från socialtjänst och från skola som har ringt till stödtelefonen, 57 respektive 18 procent av samtalen kommer därifrån, se tabell 2.

Tabell 2. Vilka myndigheter etc. som ringt till stödtelefonen

	Antal	Andel
Socialtjänst	102	57 %
Skola	32	18 %
Polis	10	6 %
Hälso- och sjukvård*	8	4 %
Ideella organisationer	7	4 %
Ungdomsmottagning	4	2 %
Förskola	3	2 %
Utsatt	2	1 %
Anhörig/närstående	2	1 %
Övriga myndigheter**	5	3 %
Övriga***	5	3 %
Totalt	180	101 %

* Inklusive elevhälsa.

** Kriminalvården, länsstyrelse, annan länsövergripande verksamhet.

*** Boende för ensamkommande barn, familjehemskonsult, familjehemsförälder, privat skydds företag, god man.

Observera att på grund av det interna bortfallet varierar det totala antalet personer/ärenden i tabellerna och övriga redovisningar.

Från vilka län kommer samtalen?

Hittills¹⁹ har flest ärenden kommit från Västra Götaland (25 ärenden), Östergötland (17 ärenden) och Gävleborg (14 ärenden), se tabell 3.

Tabell 3. Geografisk fördelning av ärenden

Län	Antal	Andel
Västra Götaland	25	16 %
Östergötland	17	11 %
Gävleborg	14	9 %
Dalarna	11	7 %
Norrbottn	10	6 %
Skåne	9	6 %
Västmanland	9	6 %
Jönköping	8	5 %
Värmland	8	5 %
Västernorrland	8	5 %
Jämtland	7	4 %
Uppsala	7	4 %
Södermanland	6	4 %
Stockholm	4	3 %
Blekinge	3	2 %
Kronoberg	3	2 %
Gotland	2	1 %
Kalmar	2	1 %
Västerbotten	2	1 %
Örebro	2	1 %
Halland	1	1 %
Totalt	158	100 %

Observera att på grund av det interna bortfallet varierar det totala antalet personer/ärenden i tabellerna och övriga redovisningar.

¹⁹ Till och med den 19 december 2014.

Att antalet ärenden per län varierar så mycket beror troligen på flera faktorer. Kännedom inom olika myndigheter på kommunal och regional nivå om att stödtelefonen finns är troligen en av de viktigaste förklaringarna.²⁰ Se avsnittet ”Spridning av information” ovan.

I den uppföljning som har gjorts av ett antal samtal²¹ ställdes en fråga om hur man fått kännedom om stödtelefonen. En tredjedel av de svarande uppgav att det skett genom en kollega, cirka en fjärdedel att det var genom Länsstyrelsen och cirka en femtedel att de fått information om stödtelefonen på en utbildning.

Av de fyra län som flest ärenden hittills har kommit från är det tre län (Östergötland, Gävleborg och Dalarna) där det finns kommuner som varit pilotkommuner i Länsstyrelsen Östergötlands regeringsuppdrag *Våga göra skillnad*.²²

Pilotkommunerna var bland de första som fick information om stödtelefonen och personal från olika myndigheter i dessa kommuner har fått utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck. De sex pilotkommunerna i uppdraget *Våga göra skillnad* utgör 2 procent av Sveriges kommuner och från dem kommer 11 procent av det totala antalet ärenden (totalt 20 ärenden).

I två pilotkommuner och en testkommun har det också tillsatts en så kallad HRV-strateg (det vill säga en strateg för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck), vilket Länsstyrelsen Östergötland har bedömt bland annat bidra till ett ökat engagemang för frågan om hedersrelaterat våld och förtryck samt till att skapa förutsättningar för att hantera denna typ av ärenden.²³

Länsstyrelsen Östergötland har även varit med och arrangerat konferenser och utbildningar för yrkesverksamma i andra kommuner och län än de som deltagit i uppdraget *Våga göra skillnad*, och har då informerats om stödtelefonen.²⁴

Anledningen till att antalet ärenden från Stockholms län är så få kan bero på att yrkesverksamma och ideella aktörer i Stockholm kan vända sig till resurscentret Origo för konsultation i ärenden som rör hedersrelaterat våld. Origo startade sin verksamhet i början av år 2013.

²⁰ Till skillnad från exempelvis hur många utsatta personer som myndigheter har kännedom om i ett län.

²¹ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

²² Uppdraget omfattade sex pilotkommuner och en testkommun.

²³ Se Länsstyrelsen Östergötlands rapport *Delrapport 2. Våga göra skillnad. Rapport 2014:05*.

²⁴ Se *Slutrapport. Vägledningsuppdraget Våga göra skillnad* för information om var det anordnats konferenser och utbildningar.

Svåra ärenden och stort behov av vägledning

Behoven av vägledning och av kunskap är stora och varierande. Vissa yrkesverksamma ringer för att de behöver ett bollplank/diskutera bedömningar men saknar kollegor eller en chef att göra detta med. Det kan också vara så att de upplever att de kört fast i ett ärende och därför behöver diskutera och ställa frågor för att komma vidare. En del av samtalen handlar om att den som ringer vill få bekräftat att hon eller han tänker ”rätt” när det gäller olika bedömningar och beslut. I vissa svåra och komplicerade ärenden har det varit nyanställda socialsekreterare med mycket kort arbetslivserfarenhet som varit handläggare. I många ärenden är det fråga om flera samtal med anledning av vad som händer i ärendet och att nya frågor uppstår, se nedan.

En del ringer för att de vill få hjälp med att bedöma om ett ärende är hedersrelaterat eller inte, eftersom de inte har någon tidigare erfarenhet av den typen av ärenden. Många samtal handlar också om att beskriva hur hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig uttryck och vad som kännetecknar det, inklusive hur uppbrottsprocessen ser ut.

Oftast söker den som ringer också hjälp med att tolka och förstå lagstiftningen. Utöver detta efterfrågas konkreta tips på skyddade boenden.

Akuta situationer

Vissa samtal handlar om så akuta situationer att det omgående måste fattas beslut om vad som ska göras. Det har exempelvis handlat om barn där det funnits en uppenbar risk att de ska föras ut ur Sverige av den ena föräldern och då socialtjänsten beslutat att omedelbart omhänderta barnen för att skydda dem och att de ringt mitt i den akuta situationen för att få stöd i hur de ska agera. Ett annat exempel är en ung flicka som skadat sig själv så allvarligt att hon akut måste till sjukhus och då socialtjänsten på sjukhuset behövt omedelbara råd om hur de ska förhålla sig till att flickan så snart som möjligt vill hem till sina föräldrar, men då det finns misstankar om att hon troligen är utsatt för kränkningar och våld av dem.

Stor oro hos många som ringer

Barnens och de ungas utsatthet är i många fall mycket allvarlig och ärendena är komplexa. Många av de som ringer uttrycker stark oro för det barn eller den unge som de ringer om. En del av dem uttrycker också en känsla av maktlöshet till exempel i förhållande till hur andra myndigheter agerar eller för att de inte får gehör för sina bedömningar på den egna arbetsplatsen. I flera ärenden handlar detta om att den som ringer upplever att det gjorts bristfälliga eller inga riskbedömningar eller att risker inte tas på tillräckligt stort allvar.

Frågorna till Nationella Kompetensteamets stödtelefon

I många samtal är det flera olika frågor som kommer upp och diskuteras. Flertalet av frågorna i samtalen har handlat om:

- Socialtjänstens utredningar
- Göra anmälan till socialtjänsten
- Hot- och riskbedömningar
- Stöd och skydd till utsatta
- Omhändertaganden och placeringar
- Den utsattas familj och kontakten mellan utsatt och föräldrar/förövare
- Om ett ärende handlar om hedersrelaterat våld och förtryck eller inte
- Samverkan mellan myndigheter

Socialtjänstens utredningar

Frågor om socialtjänstens utredningar handlar till exempel om vilka frågeställningar som ska besvaras i en utredning och hur man ska göra när man skriver en utredning. Det har även kommit frågor om huruvida socialtjänsten ska inleda utredning eller inte.

Hot- och riskbedömningar

Det har kommit frågor om hur man genomför en hot- och riskbedömning och hur man analyserar resultaten av den. Det har även kommit samtal där den som ringer vill diskutera om de gjort en korrekt hot- och riskbedömning.

Stöd och skydd till utsatta

Många samtal handlar om stöd och skydd till utsatta. I vissa fall har det handlat om hur man kan skydda någon från att bli förd ut ur Sverige och om hur man ska gå tillväga för att någon som har blivit bortförd ska kunna återvända till Sverige. Andra frågor handlar till exempel om tips på skyddade boenden, i några fall tips på boenden som tar emot pojkar/män eller som tar emot par. Ibland handlar samtalen mer generellt om vilken typ av stöd och/eller skydd som skulle kunna behövas.

Omhändertaganden och placeringar enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

En hel del samtal handlar om omhändertaganden av barn och unga samt placeringar av barn, unga och vuxna. Det handlar till exempel om:

- Information om och kontaktuppgifter till skyddade boenden med kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck
- Vilka beslut som behöver fattas inför ett omedelbart omhändertagande enligt LVU
- Hur socialtjänsten ska agera då flickor rymt från boenden
- Att inför förhandlingar i domstol om vård enligt LVU, få tips på jurister och diskutera argument som är viktiga och bör lyftas fram i en muntlig domstolsförhandling
- Om barn och unga som vill hem och hur socialtjänsten ska ställa sig till det

Den utsattas familj och kontakten mellan utsatt och föräldrar/förövare

Det har också kommit frågor om hur socialtjänsten ska göra när det gäller kontakt mellan placerade barn/unga och deras föräldrar, ofta också förövarna. Frågor har även

rört hur man ska ställa sig till vad vårdnadshavare säger till socialtjänsten när deras barn har blivit omhändertaget. I en del fall har socialtjänsten velat diskutera familjearbete och i andra har frågorna handlat om vilka insatser som kan sättas in som stöd till en familj när ett barn eller en ungdom har blivit omhändertaget.

Andra frågor

Det har även kommit samtal om:

- Hur skolor bör agera inför en anmälan till socialtjänsten, till exempel när det gäller vikten av att förmedla om de bedömer att information till föräldrarna om en anmälan till socialtjänsten kan innebära en fara för barnet
- Hur socialtjänsten bör agera inför en polisanmälan, till exempel när det gäller skyddet av den utsatta
- Samverkan mellan myndigheter, till exempel om sekretessbestämmelser
- Lagstiftning i andra länder, i ärenden som rör personer som är bosatta utomlands

Nationella Kompetensteamets råd och vägledning

Utgångspunkten för de svar, de råd och den vägledning som telefongruppen ger i samtalen är lagstiftning och normering²⁵, ett barn- och ett rättighetsperspektiv samt att de utsattas behov ska vara i fokus. Ofta finns det inte några enkla svar att ge, men stora behov av att resonera och samtala om de utsatta barnen och ungdomarnas situation – och om vad som behöver göras för dem.

I vissa frågor handlar det om mer övergripande råd och i andra mer specifika. En del samtal har även handlat om konkreta tips och information av olika slag, se nedan. Eftersom det oftast är socialtjänsten som ringt har de flesta råden och vägledningen inriktning på socialtjänstens ansvar och uppgifter.

Övergripande råd och vägledning

De mer övergripande råden och vägledningen har bland annat handlat om att lyfta upp socialtjänstens generella ansvar för personer som är utsatta för våld, att de utsattas behov av stöd och av skydd ska vara i fokus och betydelsen av att visa tilltro till de utsatta och vad de berättar. Övergripande vägledning har även varit att ge grundläggande information om hedersrelaterat våld och förtryck.

Mer specifika råd

Den största delen av de mer specifika råden rör socialtjänsten.

Om utredningar av socialtjänsten

- Inleda utredning enligt SoL av barn då deras mammor är utsatta för våld
- Inleda utredning enligt SoL av syskon till utsatta barn
- Vägledning om möjligheten att sekretessbelägga delar av en utredning

Om säkerhet, risker och skydd

- Motivera utsatta personer att ta emot erbjudanden om skydd eller stöd och hjälp
- Göra saker i rätt ordning, med fokus på den utsattas säkerhet och behovet av skydd

²⁵ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (till exempel SOSFS 2014:4).

- Råd kopplade till riskbedömningar
- Samtal om risker
 - vid kontakt mellan utsatt och förövare/föräldrar
 - med att barn eller unga återvänder till familjen

Om omhändertaganden och placeringar

- Informera om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU
- Hemlighålla vistelseadressen, ansöka om umgängesbegränsning och informera om behovet av att ansöka om sekretess hos förvaltningsrätten för vissa delar i PM:et och andra dokument
- Stöd, information och råd inför ansökan om vård enligt LVU och förhandling i förvaltningsdomstol:
 - råd om hur ansökan enligt LVU kan formuleras utifrån utsatthet för hedersrelaterat våld
 - exempel på domar från förvaltningsdomstol och Kammarrätt har förmedlats
 - diskuterat hur socialtjänsten kan argumentera inför förvaltningsrätten
- Placera en utsatt person i en annan kommun än hemkommunen
- Informera om att § 3 LVU kan vara tillämplig

Övrigt

- Polisanmäla – till exempel vid misstanke om barn- eller tvångsäktenskap
- Informera om behovet av stödsamtal till föräldrar i samband med en placering av ett barn eller en ungdom
- Råd kring lagar och deras tillämpning

Information om:

- Den nya lagstiftningen om äktenskapstvång
- Att söka asyl på nya skäl/på egna skäl
- Hur man ansöker om skyddade personuppgifter
- Möjligheten att anmäla till Inspektionen för vård och omsorg (IVO)
- Rapporter, faktablad, LVU-domar (skickats som länkar eller bifogade filer)
- Skyddade boenden, inklusive som tar emot par och pojkar/män
- Särskilt kunniga jurister inom området
- Myndigheter och organisationer

Vad har stödtelefonen fyllt för funktion?

I samtalen till stödtelefonen har Nationella Kompetensteamet på olika sätt väglett, stöttat, stärkt och informerat de aktörer som ringt, bland annat på följande sätt:

- Varit stöd och bollplank vid flera tillfällen i vissa ärenden, till exempel från att socialtjänsten har fått en anmälan, i bedömningen av behov, under omhändertagande och placering, till LVU-förhandling och uppföljning
- Varit ett stöd för aktörer som ringt för att känna trygghet i att de inte missat något, kunnat bekräfta att de som ringt gjort adekvata bedömningar
- Skickat skriftlig information som stöd för hur socialtjänsten ska gå tillväga och LVU-domar i ärenden som rört hedersrelaterat våld
- Informerat om myndigheter och organisationer som kan vara bra att kontakta

Tack vare återkommande samtal i vissa ärenden och återkoppling från de som ringt vet vi att stödet vi gett har inneburit att barn och unga har kunnat skyddas från att utsättas för ytterligare våld och andra kränkningar.

I ett mindre antal ärenden har vi också samtalat direkt med utsatta på uppdrag av socialtjänst eller polis, för att stötta och motivera dem att ta emot stöd och skydd. Vi har också haft kontakt och fört dialog med ansvariga chefer i ett fåtal fall.

Förändrade bedömningar och nya frågor

Många av samtalen startar med någon eller några frågor och med anledning av följdfrågor och reflektioner från Nationella Kompetensteamets sida så uppstår nya frågor hos den som ringt.

I många ärenden blir det också flera samtal, ibland över en lång tidsperiod (till exempel flera månader) vilket innebär att det Nationella Kompetensteamet kan följa ärendet under arbetets gång. I knappt hälften av ärendena har det varit ett samtal. I en tredjedel av ärendena har det varit två samtal, i cirka en tiondel har det varit tre samtal och i cirka en tiondel har det varit från fyra och upp till över 15 samtal.

I vissa samtal har det till exempel inledningsvis funnits en viss oro kring en persons situation och någon fråga kring detta men då det efter hand i samtalet har kommit fram information som visar att situationen är mer komplex och mer riskfylld än vad man först bedömt. I vissa av dessa ärenden kommer det fram att det kan finnas stora risker som måste tas på allvar och då behövs råd och vägledning för att den som ringer ska kunna göra det som behövs i rätt ordning, för att undvika att situationen ska bli mer riskfylld. I andra ärenden kan det handla om att följdfrågor innebär att syskon till ett utsatt barn uppmärksammas.

I uppföljningen av samtal²⁶ svarade 62 procent ”ja” eller ”delvis” på frågan om samtalet eller samtalen till stödtelefonen förändrade bedömningen av situationen/ärendet. Som exempel²⁷ kan nämnas samtal då de som ringt fått ett tydligare fokus på de utsatta barnens rätt till skydd och stöd eller på den utsattas egen berättelse i stället för på familjens.

²⁶ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

²⁷ Detta framgår i kommentarer till svaren i enkäten.

Hur aktörerna hanterar ärenden utifrån råden de får

I telefongruppen har det diskuterats hur man uppfattar att råden har tagits emot och om råden tycks ha haft betydelse för de som ringt – och i förlängningen i de ärenden som samtal rört.

Till stor del positiva erfarenheter

Telefongruppens uppfattning är att råden ofta tagits emot positivt, vilket bekräftas av uppföljningen av samtal.²⁸ På frågan om råden hjälpte i det specifika ärendet man ringde om, svarade 79 procent ”ja” och 18 procent ”delvis” – det vill säga att totalt 97 procent upplevde att råden hade hjälpt. Resterande 3 procent kunde inte besvara frågan.

Telefongruppen har också när det gäller många ärenden en positiv uppfattning om hur ärenden hanteras eller handläggs efter råden. I många av de ärenden där det har varit flera kontakter antingen med den som först ringt stödtelefonen eller med olika personer i samma ärende, finns en del information. Där har telefongruppen kunnat följa hur ett ärende har utvecklats och har förstått att råden har följts och påverkat hur de som ringt har hanterat ärendena. Nedan följer två exempel på hur det kan se ut, de bygger på uppgifter ur flera olika ärenden.

En 18-årig ung kvinna har varit ombändertagen av socialtjänsten på grund av att hon varit omfattande och allvarligt utsatt av sin familj under flera år. Efter att flickan återvänt till familjen blir hon grovt misshandlad och sms:ar en lärare och berättar det. Läraren anmäler till socialtjänsten och det är socialtjänsten som ringer till stödtelefonen. Socialtjänsten hävdar först att de inte kan göra något eftersom flickan är myndig men efter ett långt samtal beslutar de sig för att omedelbart ombänderta flickan enligt 3 § LVU. De följer rådet att koppla in polisen och återkopplar sedan till telefongruppen att de tack vare detta samarbete snabbt kunde hitta och ombänderta flickan som var svårt skadad.

En 16-årig flicka blir omedelbart ombändertagen enligt LVU av socialtjänsten när hon lämnat sin familj på grund av att hon varit mycket utsatt för bland annat fysiskt våld. I det första samtalet till stödtelefonen har socialtjänsten frågar om vilka insatser som kan vara aktuella att ge flickan så att hon ska kunna återvända hem. Detta trots att det finns oro för att flickan ska giftas bort, att familjen varit aktuell tidigare på grund av våld samt att flickan inte vill hem. Efter flera samtal med telefongruppen placerar flickan om från det skyddade boendet till ett familjehem där man bedömer att flickan kommer att kunna få bra stöd och hjälp på lång sikt. Socialtjänsten återkopplar efter en längre tid till telefongruppen för att berätta att flickan mår bättre och trivs på familjehemmet.

I några få fall har det däremot framkommit att de som ringt inte tagit till sig råden från telefongruppen och att den utsatta situation och riskerna inte har tagits på tillräckligt stort allvar, se nedan ”Oro över myndigheters agerande i vissa fall”.

Stort engagemang och positiva reaktioner från de som ringer

Det engagemang som finns hos de som ringer och viljan att ge adekvat stöd, hjälp och skydd till utsatta barn och unga är mycket positivt. De flesta som ringer ser

²⁸ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

komplexiteten i ärendena och visar både medvetenhet och ödmjukhet inför de svåra bedömningar som behöver göras och de beslut som måste fattas.

Generellt upplever vi att många är positiva och uppskattar att ha någonstans att ringa för att få konkreta råd eller för att få bolla sina egna tankar och bedömningar och få bekräftelse på om de gör rätt eller inte.

Förutom mer konkreta råd eller svar på frågor så tycks samtalen också fylla en handledande funktion. Vi har upplevt att många känner lättnad över att ha fått prata med någon om ärenden som oroar dem och många har också uttryckt uppskattning över att det finns en möjlighet att ”bara” ringa och samtala.

En hel del samtal avslutas med kommentarer om att den som ringt exempelvis fått värdefull information eller känner sig tryggare med hur den ska agera men också mer generella kommentarer som att det var skönt att prata med någon och att det är ”ångestreducerande” att ringa till stödtelefonen.

I uppföljningen av samtal²⁹ finns kommentarer bland annat om att känna sig tagen på allvar, att uppleva att man fått stöd personligen exempelvis för att orka genomföra svåra bedömningar och beslut och att man fått bra och konkreta råd.

Oro över myndigheters agerande i vissa fall

Vissa samtal orsakar inte enbart oro över barnens och de ungas utsatthet och situation utan också över hur berörda och ansvariga myndigheter bedömer och hanterar dessa ärenden.

Det kan handla om skolpersonal som är mycket oroliga för ett utsatt barn eller ung person, men som inte får gehör hos socialtjänsten när det gäller att ta hänsyn till riskerna med att direkt kontakta och informera vårdnadshavarna om att de fått en orosanmälan.

Det finns också exempel på socialsekreterare som inom sin egen socialtjänst fått budskapet att syskon till ett barn som är placerat på grund av utsatthet för våld, inte behöver utredas och att socialtjänsten i ärenden som handlar om hedersrelaterat våld inte behöver använda särskilda riskbedömningsinstrument.

Ett annat exempel är då socialtjänsten inte har inlett utredning på yngre syskon till en våldsutsatt flicka och varpå syskonen blivit förda ut ur Sverige.

Det har också kommit samtal som handlar om att socialtjänst låter placerade flickor återvända hem till familjen utan att göra en ny riskbedömning trots att det är familjen som har utsatt dem för våld och andra allvarliga kränkningar, samt att man mot ett barns eller en ungdoms vilja pressar barnet eller ungdomen till kontakt och umgänge med föräldrarna.

Nedan följer ett exempel på hur det kan se ut då en utsatt ung person inte får det stöd och hjälp som den borde få.

²⁹ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

En 19-årig ung kvinnas föräldrar har vid flera tillfällen haft för avsikt att gifta bort henne, men hon har lyckats stå emot och sagt nej. Kvinnan har nu fått veta att ytterligare en man är utsedd och hon är rädd för att hon inte ska kunna stå emot denna gång utan att hon kommer att bli tvingad att gifta sig. Kvinnan har pratat med en lärare om sin rädsla och att hon vill lämna sin familj för att få leva sitt eget liv. Läraren och kvinnan har bokat in ett möte med socialtjänsten och läraren ringer stödtelefonen för att få råd inför mötet. Råden som läraren får går ut på att ta upp med socialtjänsten att de har sekretess gentemot föräldrarna eftersom kvinnan är myndig samt att fokusera på att stärka henne så att hon vågar berätta öppet om sin utsatthet och situation. Läraren återkopplar med ett samtal till stödtelefonen efter mötet. Socialtjänsten har uppmanat den unga kvinnan att prata med sina föräldrar och sagt att även de kan prata med föräldrarna om att hon inte vill gifta sig. När kvinnan sedan började berätta om sin utsatta situation avbröt socialsekreteraren och sa att hon skulle vara tvungen att göra en polisanmälan om kvinnan fortsatte berätta. Kvinnan tystnade och blev ledsen och mötet avslutades.

Del 4

Avslutande diskussion och slutsatser

Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 haft ett antal regeringsuppdrag för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Resultaten och erfarenheterna av dessa uppdrag sammantagna har bland annat bidragit till förändringar såväl i det strukturella som i det långsiktiga arbetet.

När det gäller det strukturella arbetet har Länsstyrelsen genom regeringsuppdragen bidragit till:

- Möjligheter att arbeta med frågorna långsiktigt och strategiskt
- En djup och bred analys av utvecklingsbehoven
- En utveckling av samarbete mellan såväl länsstyrelser som mellan nationella myndigheter inom ramen för länsstyrelsenätverket respektive myndighetsnätverket

När gäller det långsiktiga arbetet, att förändra villkoren för barn och unga som kan riskera sina liv, har Länsstyrelsen genom regeringsuppdragen bidragit till:

- Att det skett en systematisk kunskapsutveckling som rör hur myndighetspersoner bör agera för att förändra villkoren för barn och unga som utsätts för våld och förtryck
- Att ett antal kommuner, pilotkommunerna och andra, bland annat kommuner som fått handledning och stöd i enskilda ärenden, har fått nya kunskaper och erfarenheter
- Metodutveckling vad gäller det förebyggande arbetet

Det Nationella Kompetensteamet

Kompetensteamet bör ha en praktikernära förankring och ett kunskaps- och metodutvecklande ansvar. Den praktikernära förankringen sker dels genom de frågeställningar som framkommer i den nationella stödtelefonen, dels genom de erfarenheter som Länsstyrelsen har från arbetet med kommuner. I dessa båda fall har fokus legat på att utifrån rådande lagstiftning, samt allmänna råd och föreskrifter, skapa förutsättningar för att omsätta lagen till praktik genom kunskaps- och metodutveckling samt på förståelse för de utsattas särskilda behov.

Kompetensteamet har identifierat fem områden som är särskilt viktiga att utveckla:

- Implementering av denna kunskaps- och metodutveckling inom socialtjänst och polis
- Utvecklingsbehov inom området hedersrelaterat våld och förtryck
- Bristen på adekvata skyddade boenden
- Pojkars och unga mäns dubbla utsatthet som både offer och förövare
- Myndigheters förhållningssätt

I denna del, avslutande diskussion och slutsatser, tar vi upp den nationella stödtelefonen och de fem ovan nämnda områdena.

Den nationella stödtelefonen

Den nationella stödtelefonen har varit i funktion sedan mitten av mars 2014. Genom samtalen och frågorna som kommit till den har vi fått en bild av behoven av stöd och vägledning till yrkesverksamma samt av kunskapsbehoven. Vi har också fått en skrämmande bild av den mycket allvarliga utsatthet som barn och unga lever i, trots att myndigheter i många fall har kännedom om deras situation.

Vi kan bland annat konstatera att:

- Yrkesverksamma runt om i landet har behov av råd och vägledning i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck
- Det finns behov av ökad kunskap och av utbildningsinsatser till olika yrkesgrupper och till ideellt verksamma
- Utsattheten bland de barn och unga som vi fått kännedom om har varit mycket allvarlig och omfattande och handlar i många fall om pågående grova brott

När det gäller behoven av stöd i form av råd och vägledning samt av kunskap vill vi lyfta några reflektioner. Kunskaperna om hedersrelaterat våld behöver öka generellt men även med ökad kunskap kommer stöd till yrkesverksamma att behövas eftersom det är frågor av komplext slag. Det behövs stöd till yrkesverksamma så att de kan använda sin kunskap och de lagrum som finns för att ge stöd och skydd åt utsatta.

Behov av råd och vägledning

Av samtalen och frågorna som kommit till stödtelefonen ser vi att behoven av råd och vägledning är stora och att de varierar mycket. Förutom att vi upplever att råden och vägledningen i sig uppskattas av de som ringer, så upplever vi också att många uppskattar själva möjligheten till samtal. Detta gäller både de som inte har så stor eller ingen erfarenhet av denna typ av ärenden och de som har stor erfarenhet och kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Vår uppfattning är att många av de som ringer saknar kollegor och/eller chefer att prata och rådgöra med i svåra ärenden. Vi upplever att det finns stora behov av att samtala, att bolla tankar, att resonera.

Behov av ökad kunskap

Samtalen och frågorna visar också på behovet av ökad kunskap – och av fortsatta utbildningsinsatser. Detta rör många områden och olika yrkesgrupper. Se även avsnittet ”Utvecklingsbehov” ovan. Behovet av ökad kunskap blir också tydligt i de ärenden då vi känt oro för hur myndigheter agerat eller inte agerat i ärenden och situationer, se ovan avsnittet ”Oro över myndigheters agerande i vissa fall”.

Behovet av kunskap och utbildningsinsatser bekräftas av resultaten av uppföljningen av samtal till stödtelefonen (se bilaga 3) och av den utvärdering som gjorts av vissa tidigare utbildningsinsatser. Utvärderingen visade bland annat att en majoritet av de svarande

ansåg att utbildningen hade lett till ökade kunskaper och en ökad beredskap att kunna möta utsatta (se *Slutrapport. Vägledningsuppdraget Våga göra skillnad*).

En reflektion över vad utbildningsinsatser kan leda till är att vi kunnat se en koppling mellan utbildningar om könsstämpning av flickor och kvinnor³⁰ och att det börjat komma samtal som rör könsstämpning till den nationella stödtelefonen. Att frågan har lyfts i utbildningsinsatserna tycks ha lett till att flickor och kvinnor uppmärksammats och att deras utsatthet har synliggjorts. Det gäller såväl ärenden som handlat om att ge vård och stöd till flickor och kvinnor som är könsstämpade som ärenden som handlat om oro för att flickor riskerar att bli könsstämpade.

Den omfattande och allvarliga utsattheten

Den omfattande och allvarliga utsatthet som samtalen till stödtelefonen visar på är djupt oroande. De flickor och pojkar samt unga kvinnor och män som samtalen till stödtelefonen handlar om har varit utsatta för brottsliga handlingar och kränkningar av sina mänskliga rättigheter. I de flesta fallen har myndigheter haft kännedom om dem och åtminstone delvis om deras situation.

Att barn och unga över hela landet lever med begränsningar, förtryck och våld utifrån hedersnormer, ofta under många år utan att samhället kunnat påverka situationen, är oroande. Än viktigare är då att de insatser som erbjuds är utformade efter de utsattas behov av långsiktigt stöd och skydd och att rätt insatser också riktas till de ungas nätverk. Både vad gäller att erbjuda stöd men också att uppmärksamma de brott som kan ha begåtts.

Erfarenheterna synliggör också att det finns stora behov av att samhället blir bättre på att tidigt förebygga hedersrelaterat våld och förtryck och att upptäcka barn och unga och deras familjer innan utsattheten har gått så långt.

Det finns stora behov av nationella projekt som exempelvis det tidigare nämnda *Kärleken är fri* som syftar till att få kontakt med och stärka barn och unga genom att informera om deras rättigheter och samhällets skyldigheter att stötta och skydda unga. Det finns också stora behov av nationella tidiga insatser med fokus på att förebygga HRV genom exempelvis föräldrastöd till unga föräldrar och ökade satsningar på att synliggöra HRV i samverkan med familjer, förskola och skola.

När det till exempel gäller de barn och unga som blivit bortförda så uppstår stora svårigheter i ansträngningarna att hjälpa dem tillbaka till Sverige, då de befinner sig utanför Schengen. Det är viktigt att ta del av hur andra länder såsom Norge och Storbritannien något Länsstyrelsen Östergötland anser att relevanta och ansvariga aktörer måste börja diskutera för att detta allvarliga problem ska kunna få en nödvändig lösning.

Vi har också sett att andelen ärenden som rör utsatta pojkar och unga män har ökat under den period som stödtelefonen varit i funktion. Det finns också ärenden som gäller pojkar och unga män som utövar våld och kontroll mot sina systrar. I flera av dessa fall är det deras föräldrar som förmått, tvingat eller försökt förmå dem till detta. Dessa

³⁰ Dessa har genomförts på olika håll i landet inom ramen för Länsstyrelsen Östergötlands uppdrag att ta fram en vägledning för arbetet mot könsstämpning samt att ge de redan utsatta flickorna och kvinnorna rätten till vård och stöd. Detta uppdrag kommer att redovisas till regeringen den 27 mars 2015.

pojkar och unga män kan även själva vara utsatta för begränsningar och våld. Det är viktigt att uppmärksamma denna dubbla problematik med att både vara utsatt själv och att förmås eller tvingas till att utsätta någon annan – så att dessa pojkar och unga män kan få det stöd och det skydd som de har behov av. I detta sammanhang behövs både insatser på kortare sikt som till exempel skydd och långsiktigt förebyggande förändringsarbete när det gäller bland annat attityder.

Utvecklingsbehov

Utifrån samtalen och med de utsattas behov och rättigheter i fokus vill vi peka på ett grundläggande utvecklingsbehov vi ser i arbetet med de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck samt de som riskerar att utsättas. Det handlar i grunden om att det finns ett stort behov av kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck hos olika grupper av yrkesverksamma. Det är stora skillnader mellan olika kommuner när det bland annat gäller kunskap och insatser, vilket innebär en fara för rättssäkerheten då vissa utsatta får bra stöd och andra inte får något stöd. Vi vill också nämna att i vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad* har det framkommit att ökad kunskap också kan innebära att man blir medveten om vilka kunskapsbrister det finns.

Kunskap behövs om bland annat:

- Vad det konkret innebär att ha ett tydligt barnperspektiv
- Att upptäcka utsatthet
- Hur samtal med barn och unga konkret kan föras för att upptäcka utsatthet för begränsningar och våld
- Hur våldet och förtrycket kan ta sig uttryck
- Kollektivistiska strukturer
- Att våldet utövas av flera olika förövare
- Riskbedömningsinstrument och hur de används
- Trauma som en konsekvens av att vara utsatt
- Uppbrottsprocessen
- Könstympning

När det gäller dessa kunskapsbehov så anser Länsstyrelsen Östergötland att ett antal kommuner, t.ex. pilotkommunerna men också andra, bland annat kommuner som fått handledning och stöd i enskilda ärenden, bör kunna användas för att sprida erfarenheter och kunskaper till andra kommuner. Flera av dessa kommuner har idag kontakt med aktörer från andra kommuner som vill ta del av de mer erfarna kommunernas kunskaper. Länsstyrelsen Östergötland bör mot bakgrund av sin långa erfarenhet av utbildning och handledning kunna utveckla detta arbete. Detta är ett viktigt metodutvecklande arbete som bör ske mot bakgrund av varje kommuns erfarenheter och situation.

Att det finns behov av kunskap bekräftas av resultaten av uppföljningen av samtal³¹. Till exempel svarade 85 procent att de själva har behov av mer kunskap och 92 procent svarade att det finns behov av mer kunskap på deras arbetsplats.

³¹ Se avsnittet ”Uppföljning av den nationella stödtelefonen” ovan och bilaga 3.

I relation till de utsatta

Att ha ett barnperspektiv innebär bland annat att syskon eller barn till de som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck måste uppmärksammas så att även deras situation och behov utreds.

Vi ser också vikten av att:

- Myndigheter lyssnar på de utsatta. Barn och unga får ibland, trots stor utsatthet, kämpa för sin rätt att få stöd och skydd
- Myndigheter tror på de utsatta och visar detta
- Myndigheter inte lämnar över ansvaret till de utsatta barnen och ungdomarna själva
- Våldet inte underskattas
- Riskerna för de utsatta uppmärksammas och noggrant bedöms
- Det inom socialtjänsten finns förståelse för uppbrottsprocessen och den ambivalens som många kan känna inför sin familj, som också är förövarna
- Inte placera (eller placera om) utsatta personer i hemkommunen och ofta inte heller i hemlänet
- Socialtjänsten arbetar för att motivera utsatta personer att stanna kvar i en placering
- Socialtjänsten erbjuder ett sammansatt och långsiktigt stöd med en hållandestruktur i samverkan med andra aktörer
- Uppmärksamma flickor som kan vara i riskzonen för att bli könsstympade samt flickor och kvinnor som är könsstympade och som behöver stöd och behandling på grund av det

Bristen på adekvata skyddade boenden

En relativ vanlig fråga som kompetensteamet fått genom den nationella stödtelefonen rör skyddat boende. Det kan vara fråga om att få förslag på skyddat boende. Ibland har socialtjänsten haft en ungdom placerat i ett skyddat boende och varit missnöjd med det. Kompetensteamet erfarenhet är att det finns behov av **fler skyddade boenden med relevant kompetens** om målgruppen. Detta framkommer även av vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad* och i uppdraget att utveckla ett Nationellt Kompetensteam och har även förmedlats av företrädare för ideella organisationer. Det behövs olika typer av skyddade boenden för målgruppen. Bland annat är angeläget att mot bakgrund av de som har haft plats i ett skyddat boende få en uppfattning om vilka behov ett skyddat boende ska uppfylla. Det är även viktigt att löpande utveckla och följa upp de skyddade boendenas innehåll.

Pojkars och unga mäns dubbla utsatthet som både offer och förövare

Länsstyrelsen har också sett att andelen ärenden som rör utsatta pojkar och unga män har ökat under den period som stödtelefonen varit i funktion. Det finns också ärenden som gäller pojkar och unga män som utövar våld och kontroll mot sina systrar. I flera av dessa fall är det deras föräldrar som förmått, tvingat eller försökt förmå dem till detta. Dessa pojkar och unga män kan även själva vara utsatta för begränsningar och våld. Samhället har stora svagheter vad gäller att se och förstå såväl pojkars roll i kontrollen

av systrar och andra närstående kvinnor, som pojkars egen utsatthet. Socialtjänsten använder sällan Lagen om vård av unga (LVU) för att ge pojkar skydd mot våld i familjen eller ge systrar skydd mot bröder som kontrollerar och misshandlar dem. Att socialtjänsten sällan omhändertar pojkar pga. det våld de själva är utsatta för eller det våld de utsätter närstående kvinnor, som sina systrar, är i första hand avsaknad av kunskaper. Länsstyrelsen Östergötland liksom de flesta andra myndigheter kan för lite om pojkars villkor i en hederskontext. När det gäller pojkar visar forskning att socialisationsmönster skapas dels genom den kontroll pojkar utövar mot systrar och andra närstående kvinnor, och dels genom pojkars underordning i förhållande till närstående män.

Inom ramen för Allmänna Arvsfondsprojektet *Kärleken är fri* sker en kunskapsutveckling vad gäller pojkar. I detta sammanhang har förutom socialisationsmönstren också vad det betyder för pojkar i form av traumatisering av att se, kontrollera och själv utöva våld och kontroll. Frågan om pojkar och trauma är viktigt eftersom obearbetade trauman förutom att de är svåra att bära också är farliga och explosiva.

Det är viktigt att uppmärksamma pojkars dubbla problematik med att både vara utsatt själv och att förmås eller tvingas till att utsätta någon annan – så att dessa pojkar och unga män kan få det stöd och det skydd som de har behov av. I detta sammanhang behövs både insatser på kortare sikt som till exempel skydd och långsiktigt förebyggande förändringsarbete när det gäller bland annat attityder.

I relation till föräldrar och familj

Det är viktigt att socialtjänsten ser de barn och unga som utsätts för våld och övergrepp, som brottsoffer - och att föräldrarna, i de fall det är de som har utövat våldet, ses som förövare. Det är också viktigt att socialtjänsten i dessa fall inte i första hand har ett familjeperspektiv inriktat på att hålla ihop familjen eller återförening. Detta innebär att kunna se och stötta barn utifrån deras känslor av ambivalens, osäkerhet, skuld, oro och saknad utan att låta dessa äventyra barns behov av att vara kvar i skydd.

Föräldrar och andra familjemedlemmar kan vara både de som står för trygghet och omsorg och samtidigt vara de som utsätter barn för våld och kränkningar. Ibland uttrycker barn en saknad och längtan efter sin familj trots att de har utsatts för våld och övergrepp. Detta kan vara svårt för professionella att förstå och hantera på ett bra sätt. Ett barns längtan efter en förälder eller efter familjen behöver inte betyda att barnet inte är utsatt i den familjen. Barn kan både sakna och längta och ändå ha behov av skydd.

Det har kommit flera samtal om ärenden då socialtjänsten har velat bedriva familjearbete för att barnet ska kunna vara kvar i familjen, alternativt återförenas med sin familj. Ett sådant arbete kan planeras utan att det har gjorts en bedömning av möjligheterna till ett sådant förändringsarbete eller vilka risker detta arbete kan innebära för barnet i fråga. Det är viktigt att socialtjänsten kan erbjuda olika former av stödinsatser till vårdnadshavare i samband med ett omhändertagande av barnet/barnen. Det finns exempel på att socialtjänsten gjort en placering enligt LVU i hemmet och på ärenden där flickor fått återvända hem från en placering utan att risken för ytterligare våld har bedömts och utan att brott har polisanmälts. Det har också funnits ärenden då socialtjänsten har villkorat stöd till myndiga personer med att föräldrarna ska informeras om deras kontakt med socialtjänsten.

Myndigheters förhållningssätt

Stort fokus har legat på att analysera de familjer som lever med normer och värderingar som baseras på en hederskontext. Det är viktigt för att få en förståelse för barnens och de ungas levnadsvillkor.

Lika viktigt är det att reflektera över myndigheters förmåga att synliggöra, identifiera och agera när de kommer i kontakt med barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

I de samtal som kommit till Nationella Kompetensteamets stödtelefon, kan vi se att det i flera fall handlar om handläggare som har kunskap och insikt om målgruppens behov, men som saknar stöd av politiker, chefer och i flera fall även medarbetare. Detta kan bero på flera orsaker, men resulterar i en frustration och maktlöshet hos den person som ser och förstår den utsattas behov.

I andra ärenden, framkommer det tydligt att det finns en upparbetad struktur, där samtalet snarare handlar om att stämma av om de har beaktat alla perspektiv. Genomgående är dock att alla påverkas av dessa svåra ärenden. Det framkommer också att det kan vara svårt att förhålla sig till barn och ungas utsatthet utifrån ett tydligt brottsofferperspektiv, med kunskap om våldets konsekvenser, samt de motstridiga känslor brottsoffret, i de här fallen barnet/barnen kan ha till förövaren/förövarna, i de här fallen föräldrar och närstående släktingar.

Det behövs stor kunskap och medvetenhet att möta förövare med effektiva insatser, vilket kan försvåras om samhället går i allians med de förnekande och bagatellisierande försvar som inte sällan omgärdar våldshandlingarna, eller de kollektiva attityder som understödjer och driver förövaren eller förövarna, i den brotliga gärningen. Det är därför viktigt även ur ett förövarperspektiv att samhället inte fastnar i interventioner med ett självklart familjeperspektiv som utgångspunkt, vilket vissa av de ärenden som kommit till den nationella stödtelefonen ger exempel på.

Risken finns då att förnekande försvar och attityder förstärks, vilket kan motverka introspektion hos förövaren och göra denna mindre tillgänglig för förändring, som i sin tur kan innebära ökade risker för fortsatta brott. Det kan innebära stora svårigheter att synliggöra risker och skapa förståelse för offrets utsatthet i kontakten med förövaren om omgivningen har en överslätande och normaliserande attityd.

Att se ett barn förlora sin familj och dessutom behöva hantera barnets eventuella känslor av förlust kan upplevas övermäktigt. Att arbeta för att återförening ett barn med sin familj där det förekommit allvarligt våld måste dock vara förenat med en bedömning av barnets bästa med fokus på barnets rätt till skydd.

Ovanstående förutsätter att chefer och politiker tar ansvar och möjliggör ett strukturerat arbete på alla nivåer.

Övrigt

För att utsatta ska uppmärksammas och få det skydd, stöd och den hjälp som de behöver och har rätt till bedömer vi också att det finns behov av:

- Att aktörer får vetskap om och litar på de insatser och den lagstiftning som finns till för att skydda barn, unga och vuxna
- Att myndigheter samverkar både på myndighetsnivå och i enskilda ärenden
- Fler skyddade boenden med kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck
- En långsiktig lösning för stöd till yrkesverksamma och ideella aktörer för att möta deras behov av råd och vägledning så att utsatta ska få adekvata insatser.

Riskbedömningar

Vi vill också trycka på vikten av kunskap om hot- och riskbedömningar och betydelsen av dessa. Det är viktigt att adekvata riskbedömningsinstrument används och att utfallet av riskbedömningar sätts i en kontext för att skydd och insatser ska kunna utformas på ett bra sätt – och för att eventuell farlighet ska kunna uppskattas. Det kan behövas mer stöd till yrkesverksamma i tillämpningen av riskbedömningar.

Avslutande reflektioner och förslag

Länsstyrelsen Östergötland vill avslutningsvis lyfta upp några reflektioner och förslag på hur arbetet kan utvecklas. Erfarenheterna från den nationella stödtelefonen visar att ansvariga myndigheter inte alltid har barns och ungas utsatthet i fokus och att myndigheterna trots barnens och de ungas omfattande och allvarliga utsatthet, inte alltid följer lagen - eller inte utnyttjar lagens möjligheter till att ge stöd, hjälp och skydd. Utifrån våra erfarenheter måste lagstiftning, riktlinjer, handlingsplaner och avtal kring samverkan användas i realiteten – och bli till verklighet och praktik.

Det behövs långsiktiga satsningar för att utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det är viktigt att detta arbete omfattar att främja, förebygga och att åtgärda och att det syftar till att:

- Färre barn och unga ska utsättas
- Fler utsatta barn och unga ska få adekvat stöd och skydd
- Fler professionella ska få kunskap och kompetens för att både uppmärksamma utsatta och ge dem den hjälp och det stöd och skydd som de behöver och har rätt till

När det gäller *främjande arbete*, det vill säga det arbete som syftar till att samtliga barn och unga ska ha tillgång till sina grundläggande rättigheter, är det viktigt att:

- Utsatta barns och ungas verklighet och livssituation är en utgångspunkt
- Vuxna som i sin yrkesverksamhet eller inom ramen för ideellt arbete möter barn och unga har en grundkunskap om hedersrelaterat våld och förtryck samt om barns och ungas utsatthet och verklighet
- Föräldrastöd ges med utgångspunkt i kunskap om vad som utmärker det hedersrelaterade våldet och hur de begränsningar och den kontroll ser ut som många barn och unga lever i

Det *förebyggande arbetet* måste riktas både till de barn och unga som är utsatta så att de inte utsätts ytterligare och mot de som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning.

En del av det förebyggande arbetet kan vara att informera om relevant lagstiftning och om barns och ungas rättigheter.

Att utgångspunkten för det Nationella Kompetensteamets arbete är att ha de utsattas situation och behov i fokus, det sätt som Kompetensteamet är organiserat på samt Länsstyrelsen Östergötlands bedömning att det krävs långsiktighet i fortsatta satsningar stämmer väl överens med resonemang om utveckling av offentlig verksamhet i betänkandet *Att tänka nytt för att göra nytta - om perspektivskiftet i offentlig verksamhet* (SOU 2013:40). Där lyfts aspekter som samverkan, helhetstänkande, långsiktighet och ”kundfokus”. När det gäller samhällsproblem som är svårlösta (som exempel ges bland annat frågor om sociala förhållanden, kriminalitet och hälsa) skriver man bland annat att dessa problem är: ”svåra att hantera genom avgränsade uppdrag. Frågornas komplexitet och förgreningar gör det svårt att dela upp problemet i avgränsade uppgifter som kan delas ut till förvaltningar, myndigheter och andra att skötas inom ramen för tydligt avgränsade uppdrag och ansvarsområden. Problemen kräver strategier med många olika typer av åtgärder, vilket i sin tur förutsätter samverkan mellan många olika aktörer baserad på en helhetssyn.”³²

Fortsatt utveckling av arbetet mot hedersrelaterat våld

Länsstyrelsen Östergötland vill lyfta fram följande utvecklingsområden:

För att utsatta ska få det stöd och skydd som de behöver bedömer Länsstyrelsen Östergötland att det är av central betydelse att det finns tillgång till ett **permanent nationellt stödforum**, inklusive en telefonlinje att ringa till, för yrkesverksamma och ideellt verksamma. Länsstyrelsen Östergötland menar att det Nationella Kompetensteamet och den nationella stödtelefonen kan utvecklas till ett sådant permanent stöd. Behovet och betydelsen av ett nationellt stödforum bekräftas av resultaten av de enkäter som skickats ut dels till deltagare vid Länsstyrelsens utbildningar, dels till yrkesverksamma som ringt till den nationella stödtelefonen för att få råd och vägledning.

Kunskap hos yrkesverksamma och ideellt verksamma är en förutsättning för att de som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck ska uppmärksammas och att de ska få det stöd och det skydd som de behöver. Det finns behov av:

- Obligatoriska kurser om våld i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, på relevanta lärosäten
- Fortsatta utbildningsinsatser till olika grupper av yrkesverksamma och ideella aktörer

När det gäller utbildningsinsatserna behövs både grundutbildning och målgruppsanpassad spetskompetensutbildning. Det finns även behov av utbildning för chefer och politiker på kommunal nivå – som kan främja att det tas ansvar för att utveckla det lokala arbetet för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

³² Statens offentliga utredningar SOU 2013:40

En annan förutsättning för att kunna ge utsatta det stöd och skydd de behöver är **samverkan**. Det finns goda exempel på samverkan inom ramen för flera av Länsstyrelsens uppdrag, och det är viktigt att samverkan fortsätter att utvecklas mellan till exempel länsstyrelserna, mellan nationella myndigheter samt mellan myndigheter och ideella organisationer. Det gäller till exempel de sex pilotkommunerna i vägledninguppdraget *Våga göra skillnad* – inte minst erfarenhetsutbytet mellan dem, samverkan mellan Länsstyrelsen Östergötland och andra länsstyrelser kring bland annat utbildningsinsatser och samverkan inom ramen för uppdraget om ett myndighetsnätverk.

En förutsättning för samverkan är att varje myndighet eller verksamhet vet sin egen roll och vilket ansvar man har. Det bidrar också till att identifiera de områden där det finns en osäkerhet kring vems ansvar något är. Det är viktigt att samverkan byggs upp inom ramen för befintliga strukturer och implementeras i ordinarie verksamheter med särskild kunskap om målgruppens behov.

Det finns behov av **fler skyddade boenden med relevant kompetens** om målgruppen. Detta framkommer både i vägledninguppdraget *Våga göra skillnad* och i uppdraget att utveckla ett Nationellt Kompetensteam och har även förmedlats av företrädare för ideella organisationer. Det behövs olika typer av skyddade boenden för målgruppen. Det är viktigt att utreda hur denna fråga ska omhändertas av samhället. Det finns också behov av en överblick över samtliga verksamheter som används som skyddade boenden samt av en kunskaps- och metodutveckling där ett antal verksamheters arbete beskrivs och utvärderas. Det behövs även en utvärdering baserad på tidigare placerades erfarenheter.

Länsstyrelsen Östergötland ser också behov av att arbetet fortsätter med att **sprida och implementera** vägledningen *Våga göra skillnad*. I ett sådant arbete behöver det ske ett kunskaps- och erfarenhetsutbyte där de kommuner eller myndigheter, som exempelvis socialtjänst eller polis, som har erfarenheter av ett framgångsrikt arbete, inklusive av samverkan, kan vara ett stöd för andra så att arbetet kan stärkas och utvecklas. Även vägledningen och övrigt material om könsstympning behöver spridas till relevanta målgrupper.

Länsstyrelsen Östergötland ser också att insatser inom området, måste kontinuerligt **utvärderas och följas upp**.

Länsstyrelsen Östergötlands bedömning är att det behövs **fortsatta uppdrag och satsningar** på ovanstående områden. Dessa bör för det första vara långsiktiga, i vissa delar bör det handla om permanenta insatser. För det andra bör de vara departementsövergripande eftersom hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga nödvändigtvis bör ses ur fler perspektiv – till exempel på grund av att våldet har sin grund i ett ojämställt samhälle, att det handlar om kriminella handlingar och att våldet leder till fysiska och psykiska konsekvenser för de utsatta.

Utifrån ovanstående förslag är det viktigt att regeringen fortsätter att satsa på att utveckla arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, en satsning som startade 2003.

Bilagor

Bilaga 1 Länsstyrelsen Östergötlands regeringsuppdrag

1. **Ju2005/11057/IM** Uppdrag om nationella och regionala insatser mot s.k. hedersrelaterat våld
2. **Ju2006/5378/IM, jU2006/926/IM, Ju2006/2138/IM, Ju2006/4072/IM** Uppdrag om nationella och regionala insatser mot s.k. hedersrelaterat våld
3. **IJ2007/343/JÄM, IJ2007/1356/JÄM, IJ2007/1383/JÄM, IJ2007/1721/JÄM** Uppdrag till länsstyrelserna om insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck
4. **IJ2007/2460/JÄM, IJ2007/2878/JÄM, IJ2007/3355/JÄM, IJ2008/326/JÄM, IJ2008/354/JÄM** Uppdrag till länsstyrelserna om insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck
5. **IJ2007/2460/JÄM** Medelstillsdelning rörande länsstyrelsernas fortsatta uppdrag att motverka hedersrelaterat våld och förtryck
6. **IJ2007/2460/JÄM, IJ2009/2365/JÄM, IJ2010/2218/JÄM** Medelstillsdelning rörande länsstyrelsernas fortsatta uppdrag att motverka hedersrelaterat våld och förtryck
7. **IJ2010/961/JÄM** Uppdrag till Länsstyrelsen i Östergötlands län att genomföra insatser i syfte att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja
8. **IJ2010/1983/UF, IJ2010/2218/JÄM** Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder
9. **IJ2009/2315/JÄM, IJ2010/112/JÄM, IJ2010/147/JÄM m. fl.** Regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder
10. **U2011/4665/UC** Uppdrag till Länsstyrelsen i Östergötlands län att göra insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja
11. **U2011/4322/JÄM** Uppdrag till Länsstyrelsen i Östergötlands län att utveckla och sprida en vägledning för stöd och rehabilitering av unga
12. **U2011/7068/UC** Uppdrag att genomföra insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja
13. **U2011/7064/JÄM, U2011/6952/JÄM** Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 13
14. **U2013/5290/JÄM** Uppdrag att utveckla ett nationellt kompetensteam
15. **U2014/2229/JÄM** Regleringsbrev för budgetåret 2014 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 13
16. **2014/2666/UC** Uppdrag att genomföra insatser för att motverka tvångsäktenskap och barnäktenskap liksom hedersrelaterat våld och förtryck
17. **U2013/5292/JÄM** Uppdrag att ta fram vägledande material (könsstympling)

Bilaga 2 Vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad*

Vägledningsuppdraget, som inleddes 2011 har utvecklats i fyra olika delar.

- Det första regeringsuppdraget som gavs till Länsstyrelsen 2010 (IJ2010/961/JÄM) var att ta fram en vägledning – *Våga göra skillnad – en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja* (rapport nr 2011:14) till berörda yrkesgrupper som kan användas på lokal nivå för att barn och unga som placeras i skyddat boende eller liknande ska få det stöd och den rehabilitering de är i behov av, oavsett var de placeras.
- Det andra uppdraget (U2011/4322/JÄM) innefattade att utveckla och testa vägledningen i sex pilotkommuner: Borlänge, Karlstad, Norrköping, Söderhamn, Umeå och Västerås.
- Det tredje uppdraget, som Länsstyrelsen fick 2013, var att fortsätta utveckla det kompetensteam som bildades till vägledningsuppdraget, till ett nationellt kompetensteam (U2013/5290/JÄM).
- Det fjärde uppdraget gavs 2014, att fortsätta driva det nationella Kompetenteamet som Länsstyrelsen bildat, regeringsuppdrag 2014/2666/UC.

Genom vägledningsuppdraget *Våga göra skillnad*, där sex pilotkommuner deltog, har det framkommit konkreta förslag på vilka åtgärder och insatser som krävs för att barn och unga ska få det skydd, stöd och rehabilitering när de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck eller riskerar att bli gifta mot sin vilja eller har blivit gifta mot sin vilja. Arbetet med att implementera vägledningen på lokal nivå, det vill säga kommunal och regional nivå, har även visat på de brister som finns på den lokala nivå samt vilka faktorer som spelar in för att kunna åtgärda dessa brister. Viktigast är att det kommit fram vilka framgångsfaktorer som bidrar till ett utvecklingsarbete, för att ge stöd, skydd och rehabilitering till barn och unga som är utsatta. Arbetet har dessutom identifierat ett tydligt behov av tidiga insatser för att motverka att barn och unga utsätts för kontroll, kränkningar, hot om våld, våld, barn- och tvångsäktenskap samt förhindra att flickor och unga kvinnor ska riskera att utsättas för könsstympning och ge de som är könsstympade adekvat vård och hjälp.

Se vidare *Slutrapport. Vägledningsuppdraget Våga göra skillnad* för en redovisning av dessa uppdrag.

Bilaga 3 Uppföljning av samtal till den nationella stödtelefonen - enkätsvar

Anledningen till att vissa frågor och svar inte finns med i nedanstående sammanställning är att svaren på öppna frågor i många fall är av personlig karaktär.

2	Vilken verksamhet arbetar du inom?	Antal	Procent
	1. Socialtjänst	28	71,79%
	2. Skola	4	10,26%
	3. Förskola	2	5,13%
	4. Polis	1	2,56%
	5. Hälso- och sjukvård	1	2,56%
	6. Frivilligsektorn	3	7,69%
	7. Annan, nämligen:	0	0,00%
	Totalt	39	100,00%

3	Hur fick du kännedom om stödtelefonen?	Antal	Procent
	1. På en utbildning	8	20,51%
	2. Genom en kollega	13	33,33%
	3. Av länsstyrelsen	10	25,64%
	4. Genom en frivilligorganisation	0	0,00%
	5. Jag sökte på internet	5	12,82%
	6. På annat sätt, nämligen:	3	7,69%
	7. Kan inte svara	0	0,00%
	Totalt	39	100,00%

4	Var det lätt att få tag i kompetensteamet?	Antal	Procent
	1. Ja	36	92,31%
	2. Nej	1	2,56%
	3. Delvis	2	5,13%
	Totalt	39	100,00%

6	Varför ringde du till stödtelefonen? (Fler svar kan anges)	Antal	Procent
	1. Jag bedömde att en utsatt person var i en akut situation	4	6,45%
	2. Jag kände oro för en person	7	11,29%
	3. Jag behövde diskutera mina bedömningar i ett ärende	20	32,26%
	4. Jag visste inte hur jag skulle gå tillväga i ett ärende	19	30,65%
	5. Jag behövde konkreta tips. Ange gärna vilken typ av tips:	12	19,35%
	6. Annat, vad?	0	0,00%
	Totalt	62	100,00%

8	Vad rörde dina frågor till stödtelefonen? (Flera svar kan anges)	Antal	Procent
	1. Identifiering av om ett ärende var hedersrelaterat	18	19,15%
	2. Bedömning av en eller flera personers behov av stöd och/eller skydd	17	18,09%
	3. Anmälan till socialtjänsten	7	7,45%
	4. Polisanmälan	4	4,26%
	5. Omhändertagande/placering	4	4,26%
	6. Tips på skyddade boenden	3	3,19%
	7. Utredning	3	3,19%
	8. Hot- och riskbedömning	19	20,21%
	9. Kontakt mellan utsatt och familj/vårdnadshavare	6	6,38%
	10. Samverkan med andra myndigheter	10	10,64%
	11. Annat, vad:	3	3,19%
	12. Kan inte svara	0	0,00%
	Totalt	94	100,00%

10	Fick du råd som hjälpte dig i det specifika ärendet?	Antal	Procent
	1. Ja	31	79,49%
	2. Delvis	7	17,95%
	3. Nej	0	0,00%
	4. Kan inte svara	1	2,56%
	Totalt	39	100,00%

11	Hur hjälpte rådet/råden?	Antal	Procent
	1. Jag fick praktiska/konkreta svar/tips	26	35,14%
	2. Jag fick bolla/diskutera mina egna bedömningar	27	36,49%
	3. Jag fick bekräftat om jag "tänkte rätt"	21	28,38%
	4. På annat sätt, det vill säga:	0	0,00%
	Totalt	74	100,00%

13	Förändrades din bedömning av situationen/ärendet genom samtalet/samtalen till kompetensteamet?	Antal	Procent
	1. Ja	5	12,82%
	2. Delvis	19	48,72%
	3. Nej	15	38,46%
	4. Kan inte svara	0	0,00%
	Totalt	39	100,00%

15	Hur många gånger har du varit kontakt med kompetensteamet?	Antal	Procent
	1. En gång	19	48,72%
	2. Två gånger	7	17,95%
	3. Tre eller flera gånger	11	28,21%
	4. Kan inte svara	2	5,13%
	Totalt	39	100,00%

19	Har du behov av mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck?	Antal	Procent
	1. Ja	23	58,97%
	2. Delvis	10	25,64%
	3. Nej	5	12,82%
	4. Kan inte svara	1	2,56%
	Totalt	39	100,00%

21	Finns det behov av mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck på din arbetsplats?	Antal	Procent
	1. Ja	29	74,36%
	2. Delvis	7	17,95%
	3. Nej	0	0,00%
	4. Kan inte svara	3	7,69%
	Totalt	39	100,00%

23	Finns det behov av mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck hos chefer/i ledningen?	Antal	Procent
	1. Ja	20	51,28%
	2. Delvis	7	17,95%
	3. Nej	2	5,13%
	4. Kan inte svara	10	25,64%
	Totalt	39	100,00%

25	Finns det behov av mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck inom annan myndighet/aktör?	Antal	Procent
	1. Ja	19	48,72%
	2. Delvis	3	7,69%
	3. Nej	0	0,00%
	4. Kan inte svara	17	43,59%
	Totalt	39	100,00%

lansstyrelsen.se/ostergotland

Länsstyrelsen Östergötland

POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3

TELEFON 010-223 50 00 TELEFAX 013 - 10 13 81

LÄNSSTYRELSEN

ÖSTERGÖTLAND